№ 213 ՇԱԲԱԹ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 29 · 1905 · ՇԱԲԱԹ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 29 № 213

ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբ. Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».
Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տելեֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից).

Յայտարարութիւնը ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Այրի Եղիսաբէտ Ալահվերդեան, Ստեփանոս քահանայ և Գէորգ Մովսիսեան Երամեանցները, Կատարինէ Մովսիսեան Նուրալեանց, Սօֆիա Մովսիսեան Շերմազանեանց ցաւօք սրտի յայտնում են առաջինը իր դստեր, երկրորդները իրանց քրոջ և վերջինը իր եղբօր կնոջ՝ երիցուհի

Նունէ Մովսիսեան Գալստեանի

մահը, որ տեղի ունեցաւ ամսիս 27-ին: Ամբիծը կը լինի 29-ին, հոկտեմբերի, շաբաթ երեկոյեան $5^1/_2$ ժամին, իսկ յուղարկաւորութիւնը հետևեալ օրը, կիրակի, իր սեփական տանից, որ գտնվում է Վանքի եկեղեցուն կից (Курная № 5) դէպի Վանքի աւագ եկեղեցին. Թաղումը կը լինի նոյն եկեղեցու գաւթում իր ամուսնու գերեզմանին կից: 1—1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայրենիքի թշնամիներ չեն. Վերջին տեղեկութիւններ.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Մամուլ. Ընթերցողի օրագիրը. Մտքեր և փաստեր. Սոււջին գիմնազիայի վիճակը. Հայերի վիճակը Կ. Պոլսում. Վերջին դէպքերը Թիֆլիսում. Նամակ Բագուից. Ներքին լուրեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ:—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐ ՉԵՆ

—

Մի ժամանակ հալածում և բանտն էին նետում այն մարդկանց, որոնք պահանջում էին ճորտերի ազատութիւն, գիւղական աշխատաւոր դասի համար քաղաքացիական իրաւունքներ:

Այդպիսի պահանջ անողները համարվում էին հայրենիքի թշնամիներ, վնասակար անձնաւորութիւններ:

Անցաւ ժամանակ: Բարեփոխութիւն մտցնելը գիւղական կեանքի մէջ դարձաւ կենսական անհրաժեշտութիւն:

Եւ վերացաւ ճորտութիւնը: Ազատվեց գիւղացին:

Եւ հէնց որ կատարվեց այդ բարեփոխութիւնը, ամենքը համոզվեցին, որ ճորտերի ազատութիւն պահանջողները ոչ թէ հայրենիքի թշնամիներ էին, ոչ թէ վնասակար անձնաւորութիւններ պետութեան համար, այլ, ընդհակառակը, հայրենիքի ամենաանկեղծ բարեկամները և պետութեան օգտաւէտ անդամները:

Հայրենիքի թշնամիներ էին համարվում այն բոլոր անձերը, որոնք պահանջում էին տեղական ինքնավարութեան, հրապարակական դատավարութեան, քաղաքային ինքնավարութեան, գլխահարկի վերացման օրէնքների հրատարակութիւնը:

Բայց երբ այդ բարենորոգումները դարձան իրականութիւն և մտան կեանքի մէջ, ամենքը տեսան և համոզվեցին, որ դրանց պահանջողները հայրենիքի թշնամիներ չէին:

Մենք շատ օրինակներ և փաստեր կարող էինք առաջ բերել ցոյց տալու համար, որ հայրենիքի իսկական բարեկամները շատ յաճախ ժամանակին չեն գնահատվել, չեն ճանաչվել և ոչ միայն նրանք յետ են մղվել ասպարէզից, այլ և ենթարկվել հալածանքների և զրկանքների:

Այժմ նոյն երևոյթն ենք նկատում մենք հոկտեմբերի 17-ի մանիֆեստի առիթով: Ռուսաստանը ընդունեց մամուլի ազատութեան, անձի անձեռնմխելութեան, ժողովների ազատութեան և պետական իրաւակարգի լուսաւոր սկզբունքները: Ամենքը գոհ են և ուրախ, որ նրանք իբրև ազատ քաղաքացիներ, կարող են իրանց մտաւոր և բարոյական բոլոր կարողութիւններով մասնակցել պետական և հասարակական կեանքի բարեշինութեան գործին: Եւ մենք գիտենք, որ այդ խոշոր բարենորոգութիւններ պահանջողները միայն մեր բոլորի բարեկամները, միայն հայրենիքի անկեղծ զաւակներն էին, նրա օգտաւէտ մշակները:

Բայց ի՞նչ էր երէկ. ի՞նչ էր մինչև այժմ:

Մինչև այժմ այդ նոյն մեր բարեկամները ընդունվում էին իբրև հայրենիքի թշնամիներ, իբրև վնասակար անձնաւորութիւններ պետութեան համար:

Թող նոր հաստատվող իրաւակարգը սկիզբ դառնայ, որ այսուհետև հայրենիքի իսկական բարեկամները և նրա սրտացաւ մշակները յետ չը մղվեն ասպարէզից և իբրև այդպիսիներ տան իրանց ազգին այն բոլորը, որ նրանք կարող են:

Թող ոչ մի օգտաւէտ և բարեբեր ոյժ չը կորչի հասարակութիւնից և իւրաքանչիւրի ջանքը ու տաղանդը ասպարէզ գտնեն արտայայտվելու և զարգանալու և այդպիսով ապահովելու հասարակութեան և պետութեան անընդհատ զարգացման առաջադիմական ընթացքը:

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

Բագւում այժմ հանդարտութիւն է տիրում: Դեռ վերջնականապէս չեն պարզված վերջին խառնակութիւնների հասցրած զրկանքները և վնասները: Մարդկային զոհերի թիւը մեծ է, նա աւելի է քան 60 անձ, միայն հայերից: Գոյքին և ստացուածքներին հասած կորուստները նոյնպէս խոշոր են: Այրվել և աւերվել են տներ, կողոպտվել են մեծ թւով խանութներ և բնակարաններ:

Ժողովրդի տրամադրութիւնը չափազանց տխուր է և յուսահատական: Ոչ ոք վստահութեամբ չէ նայում վաղվայ օրվայ վրա և կարելի են համարում ամեն մի դիպուած, ամեն տեսակ խլրտում և ընդհարում:

Վերջին տարվայ ընթացքում Բագուն հանդիսատես եղաւ այնպիսի անսպասելի պատահարների, որ ազգաբնակութիւնը այլ ևս անհնարին չէ համարում ամեն տեսակ եղելութիւններ և սարսափներ: Մարդիկ այլ ևս չը գիտեն թէ ով է նրանց բարեացակամը և յանձնել են իրանց կեանքը ճակատագրի հաճոյքին: Բագուցիները նոյն իսկ թողել են դիմումներ անելը: Դա սոսկալի մի վիճակ է, որ սակայն շարունակվել չէ կարող:

—

Նախիջևանի գաւառից եկած տեղեկութիւնները մխիթարական չեն: Ճիշտ է նոր ընդհարումներ տեղի չեն ունեցել, բայց նախկին ընդհարումներից վնասվածները անապահով վիճակի մէջ են: Գիւղերում տիրում է մեծ կարօտութիւն տնային իրերի վերաբերութեամբ: Լուսամուտներ չեն շինվել և դրսի ցուրտը սկսել է տանջել ժողովրդին: Մինչև այժմ աջողվում էր մի կերպ կառավարվել ցնցոտիներով, բայց այժմ, երբ եղանակը պաղել է, տաք հագուստի կարիքը չափազանց զգալ է տալիս մարդկանց:

Նախիջևանի յաջորդը հեռագրում է, որ մեծ պահանջ կայ վերմակների, դօշակների, ոտնամանների և հագուստի: Եթէ ժողովրդին տրվէին նիւթեր, նա ինքը կը կարէր և կը պատրաստէր այդ առարկաները:

Ի միջի այլոց դժուար կացութեան մէջ է տրվել ազգաբնակութիւնը և տուրքերի պահանջման առիթով: Ազգաբնակութեան կողմից մենք ստացել ենք նամակներ, որոնց մէջ նկարագրում են իրանց ծանր տնտեսական վիճակը և ցանկութիւն են յայտնում, որ նրանց հարկերի հատուցումը յետաձգվի մի քանի տարով, մինչև որ ժողովուրդը կազդուրվի և իր տնտեսական բարեկեցութիւնը վերականգնի:

—

Բագուի գեներալ նահանգապետը հեռագրով հաղորդում է, որ «հոկտեմբերի 26-ի օրն անցաւ բոլորովին խաղաղ, շատ խանութներ բաց են, ձիաքարշը գործում է, երկաթուղու դէպօում ցերեկվայ ժամը 12-ին մաղթանք կատարվեց. գնացքները մեկնեցին. վաղը սպասվում է շարժման լիակատար վերսկսում: Բայիլովից բոլոր հայ բանւորները գնացին Սև քաղաք, ուր գործադուլը դեռ շարունակվում է: Բալախանում և Բայիլովում հանգիստ է»:

—

Բագու. Հոկտեմբերի 28-ին: Այրված են հայոց 18 տներ, քարուքանդ են այրված հայոց բազմաթիւ խանութներ. սպանված են 60-ից աւելի հայեր և Մեսրոպ քահանայ Խոռխոռունին: Երրորդ օրն է արդէն, որ խաղաղութիւն է տիրում. գործադուլը վերջացաւ. լրագրերը լոյս տեսան. քաղաքն ընդունում է իր սովորական տեսքը. տրամադրութիւնը ներվային է: Զաւէն վարդապետ:

—

Թիֆլիսի առաջնորդը, որ տեղեկացրել էր Շուշու առաջնորդին հոկտեմբերի 24-ին փոխարքային ներկայացած պատգամաւորութեան մասին, ստացել է նրանից հետևեալ հեռագրական պատասխանը. «Ես և իմ հօտը սրտանց շնորհակալութիւն ենք յայտնում Ձեր և հայ հասարակութեան բարեխօսութեան համար փոխարքայի առաջ: Աշոտ եպիսկոպոս»:

—

Զետեղում ենք հետևեալ հաղորդագրութիւնը, որ կազմված է օրակարգի հաշւով:

Բագու, հոկտեմբերի 16-ին

Թուրքերի մասնութեամբ շրջապատեցին Միրզաբէգեանի ծխախոտի գործարանը. բացատրութեան կարիք չը կայ—խուզարկում են... Բօրսայում կենդանութիւն չը կայ, փողոցները դատարկ՝ քաղաքը մեռելութեան է մատնված. հիմք չը կայ կարծելու, որ այդ բոլորը գործադուլի արդիւնք է. այն ինչ, այստեղ մի քանի օր է յամառ լուրեր են պտտում, թէ հայ-թուրքական նոր յարձակում կը լինի:

—

Բագու, հոկտեմբերի 21-ին

Ողբալի է քաղաքի վիճակը. օգտվելով հանգամանքից, Թուրքերը միացան կօզակների և սև հարիւրեակի հետ, կրակելով հայերի հօյակապ տները. այրվում է ամբողջ Նիկօլաեվսկին, Միրզաբէգեանի, Տագիևանեանի, Բուդաղեանի տները... Հրդեհաշէջները ոչինչ չեն անում, կամ աւելի պարզ Թուրքերը չեն թողնում. գեն.-նահ. Ֆադէևը հրաժարվում է որ և է կտրական միջոցի դիմելու, պատճառաբանելով, որ—ինձ ոչ ոք չէ լսում... Յարձակման դէպքեր եղան Թուրքերի կողմից (անհատական). սպանված և վիրաւորներ ունենք... Հինգ հոգու խուլիգանները մ...այն ոտերով են տրորել, շատ մանուկներ մայրերի կրծքին նուաղել են, քաղաքը սգաւորի տեսք է ներկայացնում. Թուրքերի թաղում թալանվում են ամբողջ հայ խանութները, սակայն դրանց դէմ և ոչ մի միջոց... Ի՞նչ անենք, պատասխանեցէք. սակայն ի՞նչ արինք մենք, երբ ամենքը չարին... Թուրքերը անցել են գործի, սակայն մեր կողմից դեռ ոչ մի ընդդիմադրութիւն, տեսնենք...

—

Բագու, հոկտեմբերի 22-ին:

Ամբողջ Թուրք թաղը սև հարիւրակի հետ միասին դուրս եկան մի մեծ արշաւանք գործելու հայկական թաղում, սակայն զինւորները ընդդիմացան նրանց: Նիկոլաեսկի փողոցում Թուրքերը սպանեցին «Էրմէնիքէնդի» քահանային տիրացուի հետ միասին. Բիբի-Էյբաթում սրի են անցկացրել բոլոր հայերին, բացի ֆրանսիական ընկերութեան ծառայողներից, այն էլ շնորհիւ ֆրանսիական հիւպատոսի. մխիթարական առ այժմ ոչինչ չը կայ, շատ տներ են այրուել, ինչպէս և շատ խանութներ թալանվեցին, որոնց և ճիշտ հասցէն չը գիտենք. Ֆլոտսկի զինւորներին զինաթափ են արել, ինչպէս և մի քանիսին էլ բերդ տարել. Բալախանու հայերից մի քանիսը այսօր եկան, նրանց առ այժմ ոչինչ չի պատահել. գործվում է մի սոսկալի դաւադրութիւն հայերիս դէմ. վաղը հոգևորականների ժողով պիտի լինի. պաշտօնեաների, ինչպէս և ոստիկանապետի օգնականի առաջ թալանում են հայ խանութները, որոնց և մի ժպտից բացի ոչինչ չեն պատասխանում... Ատելութիւնը հայերի դէմ չափազանց է. ամենքը միասին զինւել են մեր դէմ, սպանւածներին տէր կենալ չենք կարող, ինչ մնաց որ թաղել... Այսօր հայերի կողմից մի հեռագիր ուղարկվեց Թիֆլիս, դրութիւնը կրիտիքական է...

—

Բագու, հոկտեմբերի 24-ին

Այսօր առաւօտը նորից վառեցին մի քանի հայկական տներ, սակայն վրա հասաւ ժողովուրդը և հանգցրեց. Թալանում են Բաբաեվի տները, բայց չեն կրակում, որովհետև Թուրքերի տները դրանց կպած են, կարող են վնասվել... Ժամի 11-ին հայերի մի պատգամաւորութիւն պիտի ներկայանայ Ֆալէևին, որոնց կը միանան հրէաներ, Թուրքեր, ռուսներ և հիւպատոսներ. հարց է, կը յարգվի դրանց խնդիրքը թէ չէ. այնուամենայնիւ, հակված ենք կարծելու, որ գոնէ այսօր ոչինչ չի լինի... Պնդողներ կան, որ իբր թէ գեներալը տեղափոխվել է կայարան, թէ ինչու չը գիտենք. քաղաքը մեռելային տեսք է ներկայացնում, մարդ չը կայ բացի զինւորներից, այրվածների փլատակների տակ շատ զոհեր են մնացել, փողոցներում թափթփված են այլանդակ դիակներ. անձրևը շարունակում է գալ, խուժանը ցանկացաւ գրաւել Միրզաբէկեանի ֆաբրիկան, սակայն յետ մղվեց:

Ա. Զանեանց

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՄՈՒԼ

—

Նշանաւոր գիտնական Մաքսիմ Կովալևսկին «Русскія Вѣд.» լրագրի մէջ տպագրել է մի շատ հետաքրքրական յօդուած, որի մէջ բացատրում է թէ ինչ կազմակերպութիւն պիտի ստանայ սահմանադրական Ռուսաստանը, ուր օտարացեղ բազմաթիւ ազգութիւններով: Յարգելի գիտնականը իր դատողութեան յենակէտ ընդունում է այն հարցը թէ որքան օգտակար և նպատակայարմար է, որ, օրինակ, Սիբիրի բնակիչ եակուտը, իբրև իր երկրի ներկայացուցիչ, նստէ ռուսական պարլամենտում և քննէ Ռուսաստանի ներքին նա-

հանգների հողային-կալուածական և այլ գործերը։ Յայտնի է որ Ռուսաստանը ունի շատ օտարացեղ ազգութիւններ, որոնք ապրում են իրանց առանձին կուլտուրական կեանքով, առանձին իրաւական հասկացողութիւններով։ Բռնի ռուսացման միջոցները, ինչպէս յայտնի է, ոչինչ արդիւնքներ չը տուին. ընդհակառակն, հարկադրեցին որ այդ ազգերը աւելի ևս կղզիանան իրանց սովորութիւնների ու առանձնայատկութիւնների մէջ։ Պ. Կովալեվսկին ընդունում է այդ ազգութիւնները իբրև գաղթականութիւններ և, հիմնվելով պատմութեան և ազգերի քաղաքականութեան վրա, նրանց կառավարելու լաւագոյն միջոցը համարում է տեղական ինքնավարութիւնները։ Գալով Կովկասին, նշանաւոր գիտնականը գտնում է որ այստեղի ազգութիւնները պիտի համախմբվեն ինքնավարութիւնների շուրջը նրանց կուլտուրական ընդունակութիւնների և զարգացման աստիճանի համեմատ։ Անդրկովկասի քրիստոնեաների մասին չէ կարելի ասել թէ նրանք ապրում են նախնական տոհմական կեանքով, թէև վրացիների մէջ նկատվում են այդպիսի հնութեան հետքեր։

Վրաց Վախտանգ Թագաւորի օրէնսդրութիւնը դեռ շատ հարցերի վերաբերմամբ տալիս է վճիռներ, որոնք ընդունում են արիւնակցութեան սկզբունքը իբրև հանրակեցութեան հիմք։ Բայց նոյն այդ օրէնսդրութեան մէջ էլ երևում է հռոմէական իրաւունքի քաղաքակրթող ազդեցութիւնը, իրաւունքի, որ բիւզանդական կայսրութեան այս հեռաւոր անկիւնում մտցրել են հայերը։ Այն ժամանակ, երբ մենք, ինչպէս պատմում է մեր տարեգիրը, դեռ առանձին տոհմերով էինք ապրում, տխրելով, որ մեր իշխան Վլադիմիրը գցեց մեր Պերան աստուածան Դնեպրի մէջ, հայերը արդէն տնկում էին Անդրկովկասում բիւզանդական—քրիստոնէական կուլտուրայի հետքերը։ Ընկնելով վրացիների իշխանութեան տակ, նրանք այդ ֆէօդալական և գիւղական ազգի մէջ կազմեցին երրորդ դասակարգը, որ գոյութիւն չունէր. այդ դասակարգը սկսեց աճել և հարստանալ, մինչդեռ վրաց ազնուականութիւնը դէպի անկում էր գնում։ Թէև քրիստոնէական կրօնը մէկ էր (?), բայց և այդպէս, երկու ազգութիւնների մէջ ծնվեց նախ խուլ, ապա և բացարձակ թշնամութիւն, որ առաջացաւ տնտեսական շահերի ընդհարումից։ Երկու ազգութիւններին էլ շարունակում է սպառնալ աւելի և աւելի աճող ույժով Անդրկովկասի արևելեան մասում շատ բազմաթիւ մահմեդական ազգաբնակութիւնը։ Կովկասի նախկին կառավարիչները բոլորովին աչքից գցել էին Թուրքերի մէջ սկսված պանիսլամական շարժումը։ Կարծես մենք ինքներս մի յիսուն տարի առաջ առիթ չունէինք համոզվելու թէ որքան վտանգաւոր է գրգռել մահմեդական ֆանատիկոսութիւնը, կարծես Կովկասի նուաճման պատմութեան մէջ մենք գործ չենք ունեցել միւրիդիզմի հետ, որ այդպիսի գրգռման պտուղն էր և Շամիլի նոյնքան աշխարհական, որքան և հոգևոր իշխանութեան հետ։ Միայն Բագուի շրջականները չեն թաթախվել հայկական արիւնով. մի և նոյնը պէտք է ասել և Երևանի նահանգի մասին։ Այդ տխուր դէպքերը մեզ յիշեցնում են մեր մօտաւոր միսսիան։

Այդ միսսիան՝ խաղաղութիւն պահպանելն է այլացեղ ազգերի մէջ։ Բայց դա չէ նշանակում Կովկասի առանձնացում։

Մենք պիտի հասկանանք—ասում է պ. Կովալեվսկի—որ ունենալով բազմաթիւ ազգութիւններ և լեզուներ, որոնց մէջ կրօնի տարբերութիւնը և տնտեսական շահերի հակադրութիւնը ստեղծել են առանձնացում, Անդրկովկասը չէ կանչված դառնալու ոչ նոր մահմեդական սուլթանեան երկիր, ոչ վրացական կամ հայկական թագաւորութիւն։

Տեղական ինքնավարութիւն, տեղական սէյմեր, որոնց միջոցով և ամուր կապ Ռուսաստանի հետ—ահա խելացի գաղթականական քաղաքականութեան հիմքը։ Պ. Կովալեվսկի կարծում է, որ Արևելեան Անդրկովկասը, իբրև մահմեդական խոշոր ազգաբնակութիւն ունեցող, առանձին վիճակ պիտի կազմէ։

ԸՆԹԵՐՑՈՂԻ ՕՐԱԳԻՐԸ

XXXVII

Հրաշալի աշնանային օր էր։ Հարաւի երկինքն է միայն որ գիտէ այդպէս գգուել իր բոլոր մեղմ, հեզահ մբոյր պչրանքներով. լոյս, ճոխ, ջերմութիւն։ Դրախտի առաւօտ։ Թիֆլիսի փողոցները լիքն էին։ Բայց այս անգամ արևով ողողված աշխարհի մէջ գլխաւորը բնութեան տօնը չէր։ Արևն էլ, երկինքն էլ այս անգամ յետ էին մղվել, գլխաւորը նրանք չէին։ Գլխաւորը մարդկութեան տօնն էր...

Ես տեսայ հազարաւոր դէմքեր, տեսայ թէ ինչպէս էր նրանց այլակերպել օրվայ մեծ հերոսը, այդ սքանչելի, ամենակարող կախարդը և վերադառնալով տուն, առաջին ձեռք ընկած թղթի վրա շտապեցի գրել.

—Ազատութիւն...

Այդ բառը միայն։ Լրագիր չէր հրատարակվում, յօդուած գրելու ոչ մի ցանկութիւն։ Երջանիկ, առողջ երեխայի տրամադրութիւնն էր գերել ինձ։ Կեանքի մէջ նորից, երկրորդ անգամ ծնվել—ինչ յաղթանակ, ինչ բախտ։ Եւ այդ երկրորդ ծննդեան ժամերին սրտի միակ ցանկութիւնն էր գծագրել ամեն տեղ, բոլոր թղթերի՝ բոլոր գրքերի ու գործերի, ամբողջ կեանքի, նոյն իսկ կապոյտ, գեղանի երկնքի երկարութեամբ, մի ծայրից մինչև միւս ծայրը, այդ մեծ հերոսի, այդ երկրորդ ծնողի անունը—

Ազատութիւն...

Միայն ես էի երեխայ դարձել այդ մեծ ժամերին։ Ո՛չ, ես պատմում եմ մեր ամբողջ երկրի, միլիօնաւոր մարդկանց երեխայութիւնը։ Երեկոյեան քնել ստրուկ, իրաւազուրկ, դժբախտ ու հալածված, քնել այն գիտակցութեամբ թէ ստրուկին միայն մեռնելու ազատութիւն է տուած, իսկ նրա կեանքը ամբողջովին ոստիկանարանի անկողոպտելի սեփականութիւնն է, քնել այդպէս, իսկ առաւօտեան զարթնել արդէն իբրև ազատ մարդ, իբրև քաղաքացի—այսպիսի բախտի արժանանում են ոչ բոլոր սերունդները մարդկութեան մէջ։ Եւ մենք, այս բախտի զաւակներս, ուրիշ ինչ կերպ կարող էինք նայել մեր փշրված շղթաներին, մեր գերութեան ընդ միշտ փակած, արիւնով ու արտասունքով ողողած պատմութեան, եթէ ոչ կրկին ծնված երեխաների ժպիտով։

Ազատութիւն, մարդկութեան տենչանք, երազ, մարդկութեան ամենամեծ աստուած Սպարտակների օրերից։ Նա ցնորք չէր աշխարհի համար։ Նա փայլում էր իր ադամանդներով մարդկութեան ծոցում։ Մենք՝ հեռուից նրան նայող, մենք՝ նստած գերութեան մէջ, գալարվելով, խեղդվելով խաւար գիշերվայ ծանրութեան տակ, լալահառաչ նրան էինք կանչում։ Եւ, վերջապէս, գտանք նրան։ Վերջապէս նա էլ մեր աստուածն է։

Գտանք... Բայց հեշտ էր գտնելը։

Առաջին րոպէների երեխայական հրճուանքից յետոյ գալիս է մի վեհ պաշտամունք կատարելու պարտքը։ Ազատութեան մի պատարագ սրտի մէջ, երախտագիտական մի երկար խնկարկութիւն։ Խորին զգացմունքով, անհեղ խորհրդի վեհութիւնից ցնցվելով, բաց անենք գլուխներս այն գերեզմանների անվերջ շարքի առաջ, որոնք դարերի խորքից ձգվում են մինչև այս մեծ առաւօտը։ Դրանք ազատութեան նահատակների գերեզմաններն են։ Ողջո՜յն և խնկարկութիւն այդ սրբազան ստուերներին։ Համբոյր և երկրպագութիւն նրանց կրած խաչին։ Ազատութիւնը նահատակւում էր, երբ հալածական էր. ազատութիւնը իր նահատակների գերեզմանները փորում էր բանտերի, աքսորավայրերի խորքերում։ Նոյն ազատութիւնը, այսօր տէր ու հրամանատար, կը բարձրացնէ իր նահատակներին, կը դնէ նրանց հրապարակային պաշտամունքի պատուանդանի վրա։

Այսպէս էր ասում մեր ազատութեան առաջին օրը։

Նա անցաւ իբրև իրականութիւն, նրան հետևեցին օրեր նոյնպէս իբրև անխախտ իրականութիւն։ Մենք սովորում էինք մեր նոր վիճակին, մեր բախտին։

Եւ յանկարծ... Պարզ օրվայ մէջ փոթորիկի սևաթոյր ամպեր։ Մթնեց։ Բուք ու բորանը, շղթայից ազատված գազանի պէս, յարձակվեց մեր նորածիլ արտի վրա։ Հոկտեմբերի 22-ն էր։ Առաւօտից մեր սրտերը արդէն ծուատում էին Բագուից եկած հեռագիրները։ Կոտորում էին հայերին... Ա՛հ, էլի կոտորում են։ Իսկ մենք կարծում էինք թէ գոնէ ազատութիւնը կը փրկէ մեր անտէր ժողովուրդը արեան սարսափներից։ Կարծում էինք թէ երէկվայ գերութեան, տանջանքի իրականութեան հետ անցել գնացել է մեր դժբախտութիւնը...

Եւ մինչդեռ նստած ողբում էինք մեր ճակատագիրը, ողբում էինք ազատ մարդու արտասունքներով, յանկարծ որոտաց, հեծեծեց Թիֆլիսը։ Հրացէնքի ձայները խառնվեցին, սկսեցին արձագանքներ տալ փողոցներում, բակերում։ Մեր ականջները սովոր չէին։ Կարծում ենք թէ փողոցով անցնում է երկաթի ձողերով բեռնաւորված ծանր սայլը։ Բայց մեզ հետ նստած մի ռուս պարոն, որ թղթակից է եղել Մանջուրիայում, բացատրեց մեզ, որ դա խմբական հրացանաձգութիւն է, նոր հրացանների կրակը, որ կոչվում է «կապուկներով», «պաչկաներով»։ Օ՜, այդ սարսափելի ձայնը—երբ նա բոլորովին դուրս կը գայ Թիֆլիսեցու ականջից։ Կարծեմ, ոչ մի ժամանակ, երբէք։

Ծծկված սենեակի անկիւններում, մենք ականջ էինք դնում այդ դժոխային ճարճատիւնին։ Նա երկար տևեց, ընդհատումներով, և մեզ թւում էր թէ ամբողջ քաղաքը ենթարկվել է զինուորական յարձակման, թէ կոտորում են ամեն տեղ, ամեն մի անկիւնում։ Րոպէները անվերջութիւն էին դառել։ Եւ ո՞վ էր րոպէներ համրում։ Ամեն ինչ մոռացվել էր, մարդը զգում էր իրան խորասուզված տանջանքի ու թշուառութեան անդունդների մէջ, ուր ոչ ժամանակ կայ, ոչ խելք, բանականութիւն։ Ես նոր էի հասկանում թէ ինչու պատերազմի դաշտում նոյն իսկ զինուորները խելագարվում են...,

Կրակը, վերջապէս, դադարեց։ Պատուհանի ճեղքերից ներս էին թափվում հեռու մի ինչ-որ տեղից «ուռաների» ձայները։ Դրանք «պատրիօտների» էին, որոնք շարունակում էին իրան ցոյցը։ Կարծիքների ազատութիւն—դա, այո՛, յարգելի է, սուրբ է, բայց այդ ժամին, այդ հանգամանքների մէջ...

Կարմիր օրը վերջանում էր։ Դուրս եկանք մեր թագստարանից։ Թիֆլիսը—մեռած։ Կարծես ջրհեղեղ էր եղել, սրբել տարել ամեն կենդանի բան։ Մեր սրտերի մէջ ձիւն էր մաղում։ Փողոցների անկիւններում կանգնած զինուորներ, մի մի պատահում էին անցորդներ, որոնք երերուն ստուերների պէս էին թւում։

Ամեն մէկս գտանք մեր տունը, մեր ընտանիքը։ Իմացանք որ կոտորածը Թիֆլիսի մի փողոցում է տեղի ունեցել—Գոլովինսկի պրոսպեկտում։ Առաւօտը նա լիքն էր մարդկանցով։ Ո՜րքան, ուրեմն, զոհեր պիտի լինեն...

Եկաւ զարհուրելի գիշերը. մի հատ ճրագ չէր երևում։ Ազատութեան գիշերներից չէր դա։ Սարսափի մթութիւնը։ Այնուհետև նոր սարսափ։ Լուր տարածվեց թէ հերթը եկել հասել է Թիֆլիսի հայերին, թէ այժմ նրանք պիտի հանվեն սպանդանոցի կոճղերի վրա, պիտի մորթվեն ի փառս մի ինչ-որ դժոխային արիւնածարաւութեան։ Ինչո՞ւ։ Միմիայն և լոկ այն պատճառով, որ նրանք հայ են...

Բայց դառնութեան բաժակն անցաւ, Թիֆլիսի հայութիւնը բախտակից չէ Բագուին, Շուշուն, Նախիջևանին։ Եւ այսօր ազատ մամուլի էջերից ես բախտ ունեմ ձեռք մեկնելու իմ բարեկամ ընթերցողին, շնորհաւորելու նրան։

Այո՛, շնորհաւորութիւն։ Մի՛ վրդովվիր, հայ մարդ, իմ այս վարմունքից։ Գիտեմ, մեր արիւնն է դարձեալ կարմիր ցոլքեր տալիս ազատութեան այս մեծ առաւօտին։ Գիտեմ, Ռուսաստանի նոր արեգակը լուսաւորում է մեր տների աւերակները, մեր սպանված երեխաների դիակները, ցոլանում է մեր արեան լճակների մէջ։ Բայց ոչինչ չէ կարող ջնջել այն իրողութիւնը, որ այսօր մենք, այնուամենայնիւ, ազատութիւն ունենք։ Թող այդ բարերար աստուածը մեր տները մտնէ մեր դիակների վրայով, թող նրան դիմաւորենք մենք ոչ թէ բաց գրկերով, ցնծութիւններով, այլ մեր սպանվածների ու այրվածների այլանդակ ժպիտներով, մեր որբերի ու այրիների հեծեծանքներով։ Բայց թող նա մտնէ մեր մէջ իբրև մեր միակ յոյս ու ապաւէն։ Նրա փէշից բռնած մենք նորից ջանքեր կանենք բարձրանալու, ոտքի կանգնելու։ Նրան մեր կրծքի մէջ տեղաւորելով, մեր սրտերի հիւթերով տաքացնելով, մենք նոր կեանք կը ծաղկեցնենք մեր անմեղ զոհերի գերեզմանների վրա և կը փարենք նրանց մեր նուիրական զգացմունքներով...

Յառաջ, ուրեմն, թէև արիւնոտված, թէև բարբարոսութեան շղթաներով կապկապած։ Թող մեր շարքերը աւելի սեղմվեն, միմեանց ձեռք տանք, միմեանց թիկունք լինենք և մեր փշալից ճանապարհը կը տանէ այն անուշահոտ բուրաստանը, որի վրա շողշողում է ազատութեան արեգակը։

Արտասունք է թափվում մեր դէմքերից։ Երէկ էլ, անցեալ օրն էլ մենք այսպէս էինք։ Բայց այսօր երէկվայ պէս չէ։ Այսօր մենք այլ ևս անլեզու ստրուկներ չենք, գերեզմանային լռութեան մատնված։ Այսօր մենք համարձակ, անվախ կարող ենք հրապարակում ասել թէ ով է մեր թշնամին, ինչ է ուզում նա մեզանից։ Ազատութիւնը ույժ է և այդ ույժը կը ջախջախէ արեան և խաւարի հերոսներին։

Ա՛խ, ցե՛ղ, դժբախտ եղբայր. շատ ջարդված կրծքերից է այսօր դուրս թռչում մեծ յաղթանակի հառաչանքը։ Թող քո նահատակ կուրծքն էլ միայն այդպիսի հառաչանք արձակէ։ Ո՛չ վհատութեան, ո՛չ վերջնական կորստի հառաչանք...

Այս մեծ առաւօտին, մեր ծխացող աւերակների վրայից, տանջված իբրև զոհեր և վտահ, ապագային հաւատացող՝ իբրև ազատ մարդիկ, մի ակնարկ գցենք Թիւրքաց Հայաստան անունը կրող դժոխքի վրա, ուր մեր եղբայրներն ու քոյրերը դեռ հեծում են աշխարհի ամենախայտառակ բարբարոսութեան ճիրանների մէջ։ Նրանք էլ այրված, փոթոթված են, նրանք խորովվում են մի դանդաղ կրակի վրա, բայց նրանց պատող գազանային խաւարը դեռ թանձր է, դեռ խեղդող է։ Նստած կրակների վրա, Թիւրքահայը տասնեակ տարիներ սպասում է հիւանդատեսի այցելութեան։ Բայց զուր էր նրա ակնկալութիւնը։ Այսօր միայն նրա տանջված, նահատակ դէմքի վրա շարժվեց նոր յոյս։

Եւ այդ յոյսը դու ես, ազատ Ռուսաստանում ազատ գործող հայ...

Լ.

ՄՏՔԵՐ ԵՒ ՓԱՍՏԵՐ

VII

Դէպքերը Ռուսաստանում և Կովկասում հոկտեմբերի 15 ից սկսած այնպէս գահավէժ կերպով ընթացին, որ, ինչպէս ասում են, շունչ քաշելու ժամանակ անգամ չունեցանք։ Մենք շշմեցինք, մենք կորցրինք մեր պաղարիւնութիւնը, մենք մեզ զգացինք կանգնած հրաբուղխի վրա, որի սոսկալի ժայթքումները ամեն րոպէ կարող էին անդունդը գլորել մեզ, կործանել։ Անպատում յուսահատութեան, հիասթափման յաջորդում էր ոգևորված, անլուր ցնծութիւն. այդ ցնծութեան հետևում էր տագնապ, սարսափ, արհաւիրք. դարձեալ ուրախութիւն, ցնծում, ոգևորութիւն. դարձեալ սարսափ, արհաւիրք, ջարդ, կոտորած։ Մի կողմից աւետվում էր փրկութիւն տանջանքներից, ցոյց էր տրվում ազատութեան վարդագոյն արշալոյսի հեռանկարը, միւս կողմից թափվում էր փողոցներում վտակի նման այդ ազատութեան ծարաւի և իր աղթանակը տօնող ժողովրդի արիւնը։

Այս ինչ սոսկալի հակասութիւններ էին, այս ինչ զարհուրելի հակապատկերներ էին։

Ի՞նչ պատահեց, ինչ կատարվեց։

Կատարվեց համաշխարհային պատմութեան մէջ մի գրեթէ անօրինակ յեղափոխութիւն։

Պատահեց այն, որ 135 միլիօնաւոր մի ազգաբնակութիւն, մի երկիր—բազմալեզու և բազմացեղ Ռուսաստանը—որ դեռ 1825 թւից, ռուս ազգի լաւագոյն մի փոքր մասի՝ դեկաբրիստների թափած արիւնով սկսեց ձգտել քաղաքացիական ազատութեան, պահանջել մարդկային տարրական իրաւունքներ, պահանջել, որ նա նկատվի ոչ իբրև հպատակ, կամքից զուրկ ստրուկ, այլ իբրև ազատ քաղաքացի, ընդունակ և իրաւատէր՝ անձամբ, իր սեփական ձեռքով, ինքնուրոյնաբար տնօրինելու իր բախտը, ճակատագիրը, կարգադրելու իր կեանքը, պահանջել, որ ամբողջ մի լայնատարած երկրի և բազմամիլիօն ժողովրդի բախտը կախված չը լինի մի անձի ինքնակալական կամքից, բարեհաճութիւնից—վերջապէս 90 տարվայ տոկուն, յամառ, կռւից յետոյ, ստացաւ այն, ինչ որ ցանկանում էր, ինչ նպատակի, որ ձգտում էր։

1905 թ. հոկտեմբերի 17-ին հրատարակված Մանիֆեստով ծառայ, հպատակ, խոնարհ և ստրկացած Ռուսաստանը յայտարարվեց ազատ և սահմանադրական։

Այդ Մանիֆեստով Ռուսաստանի մինչև այդ միահեծան Ինքնակալը յայտարարեց, որ իր անդառնալի և անսասան կամքն է, որ Ռուսաստանը և նրա ամբողջ ազգաբնակութիւնը ստանայ «քաղաքացիական ազատութեան անխախտ հիմունքները, անձնաւորութեան անձեռնմխելիութեան, խղճմտանքի, խօսքի եւ մամուլի, ժողովների ազատութեան իրական սկզբունքներով։ Մի խօսքով, Ռուսաստանին տրվում է կառավարութեան այն ձևը, որ ունեն Եւրոպայի շատ երկիրները, այն է սահմանադրական կառավարութիւն, կամ ինքնակալ—միապետական Ռուսաստանը, այսուհետև դառնում է սահմանադրական—միապետական պետութիւն։

Այդ ակտով մենք, Ռուսաստանի առաջվայ հպատակներս, յայտարարվում ենք ազատ Ռուսաստանի քաղաքացիներ և վաղուց բաղձալի օրը—135 միլիօնաւոր ժողովրդի հոգևոր ազատութեան օրը—բացվեց մեր առաջ։ Ընկան այն ժանգոտած շղթաները, որոնցով ամբողջ դարեր կապված, պարուրված էր մի մեծ ազգ, շղթաներ, որ հալում, մաշում էին նրա կամքը և ոգին, ուժասպառ էին անում նրան,

հեռացնում էին նրա մէջ ամէն ինչ որ կենդանի էր և գաղափարական, Թոյլ չէին տալիս նրան զարգացնել իր մտաւոր, հոգևոր կարողութիւնները, ձիրքերը, տաղանդները։

Այսուհետև ազատ է Ռուսաստանը։

Կեցցէ ազատութիւնը, այս ամենավեհ, վսեմ և գերագոյն բարիքը, որ տրված է մարդկութեան։ Այդ ազատութեան տիրացաւ ռուս ժողովուրդը սոսկալի զոհաբերութիւնների շնորհիւ, ամբողջ դարեր կռվելով մի ահեղ, զօրաւոր Թշնամու դէմ, որի անունն է ռուսաց ամենահզօր բիւրօկրատիա, որի ձեռքից, նա, այդ բազմաչարչար, նահատակ ժողովուրդը վերջապէս խլեց այդ ազատութիւնը։

Հոկտեմբերի 17-ից սկսած կայ նոր, վերանորոգված, ազատ Ռուսաստան, կայ ժողովրդական Ռուսաստան։

Պէտք է խոստովանել սակայն, որ չը նայելով հսկայական զոհերին, որ տուեց ռուս ժողովուրդը, նա, այնուամենայնիւ, համեմատաբար աւելի քիչ զոհեր տուեց, աւելի խաղաղ ձևով կատարեց իր յեղափոխութիւնը, քան Եւրոպայի ուրիշ ազգերը։ Պէտք է խոստովանել, որ միահեծան ինքնակալութեան ռէժիմը կարողացաւ իր ժամանակին հասկանալ վտանգը, կանգ առնել և տալ ժողովրդին այն, որը վաղուց պէտք է տրվէր նրան, առանց Ռուսաստանի պատմութեան էջերը ներկելու Պլեվէական ռէժիմի խայտառակ և վայրագ գործողութիւններով։

Սակայն, եթէ հոկտեմբերի 17-ի Մանիֆեստով Ռուսաստանը յայտարարվեց ազատ, սահմանադրական, ինչպէ՞ս բացատրել նոր արհաւիրքները, նոր սարսափները, հրէական և հայկական նոր ջարդերը, կոտորածները. ինչով բացատրել գրեթէ բոլոր քաղաքներում կատարվող անկարգութիւնները, խռովութիւնները, նոյն իսկ եղբայրասպան կռիւները։ Մի կողմից հրատարակվում է ազատութիւն, սահմանադրութիւն, միւս կողմից արգելվում են ժողովները, Թափօրները, ճառախօսութիւնները և նոր սպառնալիքներ են կարդացվում ժողովրդին։

Եւ ստացվել է հետևեալ պատկերը համայն Ռուսաստանում. մի կողմից Կայսրը շնորհում է ժողովրդին քաղաքացիական կատարեալ ազատութիւն. միւս կողմից—ջանքեր են լինում անդամալուծելու Մանիֆեստի էութիւնը և ջնջելու պարգևած ազատութիւնը։

Որտեղ որոնել այդ հակասութեան, այդ տրագիկական դրութեան իսկական պատճառը։ Պատճառը շատ պարզ է։

Մինչև այժմ Ռուսաստանի ինքնիշխան և միահեծան կառավարող ռուս բիւրօկրատիան, լաւ զգալով որ հոկտեմբերի 17-ի Մանիֆեստի իրագործումը մահ է իրան բիւրօկրատիայի համար, չէ կամենում իրան յաղթված համարել, չէ կամենում զէնքը վար դնել և աշխատում է հակա-յեղափոխութիւն ստեղծել։ Իսկական, ճշմարիտ ազատութիւնը բիւրօկրատիայի դատակնիքն և վախճանական մահն է, ուստի նա ճիգեր է Թափում այդ իսկական ազատութիւնը դարձնել ֆիկտիվ, երևակայական, գոյութիւն ունեցող միայն Թղթի վրա։ Եւ ահա ստեղծվում, կազմակերպվում են նոր ջարդեր, նոր կոտորածներ, «հայրենասիրական» անուն կրող, բայց իրօք ապէս հակահայրենասիրական ցոյցեր։ Շատ ճիշդ է նկատում մի գերմանական լրագիր, որ այդ նոր ջարդերը, կոտորածները, արծարծված խռովութիւնները միայն մի նպատակ ունեն—վառել, բորբոքել կրքերը, շփոթութիւն առաջ բերել ազատամիտ ինտելլիգենցիայի մէջ, շշմեցնել նրան և վարկաբեկ անել մեծ ռէֆօրմը, որ կատարվեց Ռուսաստանի կեանքում հոկտեմբերի 17-ի Մանիֆեստով։

Բիւրօկրատիան, հոգևարքի մէջ, ջղային ցնցումների մէջ, ստեղծեց հակա-յեղափոխութիւն։

Սակայն այդ նոր, հոգևարքային կռուի մէջ ևս նա կը յաղթվէ այնպէս, ինչպէս յաղթվեց Պլեվէի ամենահզօր ռէակցիօնական ռէժիմը և ջարդվեց։

Զուր են այլ ևս նրա ջանքերը. ազատութեան փողը հնչվել է արդէն և հնչվել բարձրաձայն ու ոչ մի ջանք, ոչ մի հակա յեղափոխութիւն չէ կարող ջնջել նրա ազդեցութիւնը։

Մենք այսուհետև ազատ քաղաքացիներ ենք։

Ողջունենք մեր քաղաքացիական ազատութիւնը, որ այսուհետև մեզանից այլ ևս ոչ ոք չէ կարող խլել։

Շահրիար

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՄՆԱԶԻԱՅԻ ՎԻՃԱԿԸ

Թիֆլիսում զանազան տեսակ լուրեր են պտտում Թիֆլիսի առաջին գիմնազիայի մասին։ Ասում են, որ նա բոլորովին պէտք է փակվի, իսկ աշակերտները արձակվին։ Ասում են, որ ստորին դասարանները կը մնան, բայց գիմնազիան կը տեղափոխվի ուրիշ տեղ, ուրիշ բնակարան։ Յայտնում են և այն, որ արքունական շրջանի կարգադրութեամբ արդէն վարձվել է բնակարան Անաստասիևսկայա փողոցում։ Պատմում են, որ գիմնազիայի ներկայ շինութիւնը պէտք է տրվի զինուորական վարչութեան և այնտեղ պէտք է շինվի կազարմա կամ զինուորանոց։

Մենք տեղեկութիւններ ժողովեցինք, տեսակցվելով Փոխարքայի օգնական Սուլթան-Կրիմ-Գիրէյի հետ և համոզվեցինք, որ տարածված լուրերը արգիւնք են առաջին օրերում տեղի ունեցած զանազան ենթադրութիւնների։ Ոչ մի որոշում չէ կայացած գիմնազիայի փակման մասին և հաւանական է, որ նա կը բացվի իր նախկին տեղում։

Մենք միայն կարող ենք գոհութիւն յայտնել, որ կրթական մեր խոշոր հիմնարկութիւններից մէկը, կազատվի վտանգից և մի և նոյն ժամանակ հասարակութեան մէջ առաջ եկած յուզմունքին կտրվի բաւարար լուծում։

ՀԱՅԵՐԻ ՎԻՃԱԿԸ Կ. ՊՈԼՍՈՒՄ

«Сын. Отеч.» լրագրի № 203-ում տպված է մի Թղթակցութիւն Կ. Պոլսից, որից քաղում ենք հետևեալը.

Թիւրքական ոստիկանութիւնը տեսնելով, որ չէ կարողանում գտնել սուլթանի դէմ կատարված սպանութեան վերջին փորձի յանցաւորին, կամենում է տասնեակ զոհերի գնով ստեղծել այդ յանցաւորին։ Մի քանի օր առաջ խոր գիշերով բանտարկվեց մի ունևոր հայ, որ խանութներ ունի Ստամբօլում։ Այդ բանտարկութիւնը իսկական ջարդ դարձաւ։ Ծեր հայի լաւ կահաւորված բնակարանը վերածվեց փլատակների և աւերակների կոյտի. երկու աղջիկներ միայն շապկով, ազատվելով ժանդարմների ձեռքից, փախան փողոցներով, օգնութեան աղաղակներով. երեք որդիները ընկան սրերի հարուածի տակ իբրև դիմադրողներ. հայի պառաւ կինը մեռաւ սարսափից, բայց այդ չը կանգնեցրեց սրիկաներին. նրանք ձգեցին դիակը փողոց։ Տկլորացած, աւելի ճիշդն ասած, խոշտանգված ծերունին, տարվեց բանտ։ Ահա այն գաղտնի զեկուցագիրը, որ ոստիկանական գործակալ Իսկանդէր-բէյը ուղղել է մինիստրին և որը առիթ է ունեցել կարդալու Թղթակիցը։

«Ստանալով լուր լրտեսներից, որ Ստամբօլի մի վաճառականի, մի շուն—հայի տանը հաւաքվում են յանցաւորները խորհրդակցութեան համար և որ այդ գիշեր այդտեղ բերելու են մի քանի արկղ դինամիտ և ուրիշ շէյթանական բաներ, որոնցից Թող Ալլահը ազատէ բոլոր հաւատացեալներին, ես վճռեցի անմիջապէս ձերբակալել այդ աւազակներին և դրանով քչացնել այն ոճրագործների Թիւը, որոնք յանդգնում են չար միտք ունենալ մեր Փադիշահի նուիրական անձի վերաբերմամբ, Թող կորչեն նրա բոլոր Թշնամիները։ Ինձ այդ բանը հաղորդող Ջէլալ-բէյ և Րիզա-բէյ լրտեսները այնքան հաւատարիմ ծառաներ են Փադիշահի, որ ես չը համարձակվեցի այլ ևս յետաձգել և նոյն գիշերը շրջապատեցի շուն—հայի տունը։ Երբ կատարեալ հանգստութիւն տիրեց, մենք մտանք նրա բնակարանը։ Պահանջելով անմիջապէս յանձնել դինամիտը և Թագնված բոլոր ոճրագործներին, ես ի պատասխան ստացայ յանդուգն ցուցմունք՝ որոնել այդ տեսակ բաներ և մարդկանց Եըլդըզ-Քէօսկում։ Իբրև Փադիշահի հաւատարիմ ծառայ, ես չէի կարող ներել այդպիսի վիրաւորանք և հրամայեցի իմ մարդկանց անմիջապէս խուզարկել։ Փոխանակ ինձ անմռունչ հնազանդելու, այդ անիծեալ մարդիկ սկսեցին աղաղակել և յարձակվել մեր վրա։ Բոլորովին հաւատացած, որ այդ մարդիկ մեղաւոր են և լաւ հասկանալով, որ անմեղ մարդիկ չեն աղաղակի, ես իմ իմացածի պէս վարվեցի նրանց հետ։ Այդ սրիկայի երեք տղաներին մենք սպանեցինք, իսկ պառաւը, կպչելով գործակալների մէկի փէշից, ստիպեց մեզ դուրս նետել նրան փողոց և նա էլ իր տղաների ետևից գնաց։ Այնտեղ գտնված երկու աղջիկներ միայն շապկով դուրս փախան փողոց և որքան ես նրանց համոզեցի Թողնել գեավուրներին և դառնալ հաւատացեալների կին, այդ անիծեալ աղջիկները ազատվեցին մեր ձեռքից և փախան, այնպէս որ վերջ ի վերջոյ մենք կարողացանք բանտարկել միայն ծեր հային։ Վերցնելով բնակարանից բոլոր Թանգագին իրերը, որ ներկայացնում եմ ձերդ գերազանցութեան, ես խնդրում եմ հասցնել Փադիշահի գիտութեան մեր անդուլ ջանքերի մասին հայրենիքի Թշնամիներին ջնջելու գործում»։

Ապա Թղթակիցը յայտնում է, որ հայերը հոգևարք դրութեան մէջ են, որովհետև դէպքերը Կովկասում ճակատագրական կերպով են ազդում նրանց վրա։ Հայ և այլ քրիստոնէական արիւն սիրողները բարձրաձայն պոռում են, Թէ անհրաժեշտ է ժողովրդական դատաստանի ենթարկել հայերին։ «Ուրիշ բան է Ռուսաստանում — ասում են նրանք։ Ի՞նչ, միթէ Կովկասի մուսուլմանները մեզանից լաւ են։ Այնտեղ նոյն իսկ զէնք են տալիս նրանց։ Էլ ի՞նչ ենք նայում»։

Սրանից կարելի է երևակայել, Թէ ի՞նչպէս են իրանց զգում Թիւրքահայերը իրանց հայրենիքում։ Եըլդըզ-Քէօսկի փորձից յետոյ Թիւրքական րայիայի վիճակը դժոխային է դարձել։ Հայը, բօլգարը օրէնքից դուրս են, իբրև Թիապարտներ, որոնց սպանելը նոյն իսկ պետական ծառայութիւն, արժանիք է։ Չը նայելով սակայն դրագոնական միջոցներին, որ Թիւրքաց կառավարութիւնը գործ է դնում, ազատութեան և լաւագոյն կեանքի ծարաւը ստիպում է այդ մարդկանց հաստատ մահ որոնել, միայն Թէ մի ելք գտնեն իրանց դժոխային վիճակից։

ՎԵՐՋԻՆ ԴԷՊՔԵՐԸ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ

II

Ասացինք, որ չորրորդ օրը միտինգներն արդէն քաղաքի կենտրոնից սկսեցին քաշվել դէպի ծայրերը։ Սոցիալ-դէմօկրատները արդէն երկու օր քաշվել էին Նախալովկա Թաղը, երկաթուղու կայարանից էլ հեռու և այնտեղ մի տեսակ կիսաթոյլատրված միտինգներ էին անում, հեռու հզօրների աչքից ու ականջից։

Իսկ չորրորդ օրը ժամադրավայր նշանակված էր Արտիստական Թատրօնի առջևը, պրօսպէկտի վրա։ Ժամը 10-ին արդէն մանր խմբերով ու կարմիր դրօշակներով հաւաքվում էր ժողովուրդն այդտեղ։ Ճառերն արդէն սկսել էին, բայց յանկարծ տեսարանը փոխվեց։

100—200 հոգի մալականներ, դռնապաններ, գզրարներ ու տան ծառաներ, զինուորական մուզիկան առաջ գցած, պետական եռագոյն դրօշակներով Կայսրի պատկերը առաջից, «Боже Царя храни» երգելով սկսեցին բարձրանալ Բարեատինսկի փողոցով։ Այդ «հայրենասէրների» առջևից գնում էին կազակներ, ետևից դրագուններ, իսկ երկու կողմերից հետևակ զինուորներ—պատրաստ ամեն բանի։ Կարծես դա մի ժողովրդական ցոյց, ուրախ զգացմունքներ արտայայտող Թափօր չէր, այլ կալանաւորների մի խումբ։

Կատաղի էին այդ «հայրենասէրները». լինելով ընդամեն 100—200 հոգի, պահանջում էին բոլոր անցուդարձ անողներից, պատշգամբներում նստածներից գլխարկները վերցնել. նրանք բռնութիւն էին գործ դնում իրանց ազատ համարել սկսող քաղաքացիների վրա։

Մի նկատողութիւն ևս։ Ես բողոքում եմ այդ անձերին տրված «պատրիօտ», «հայրենասէր» չափազանց պատուաւոր տիտղոսի դէմ։ Ո՞վ չէ արդեօք հայրենասէր։ Միթէ եղած կարգերի դէմ բողոքել՝ կը նշանակէ հայրենասէր չը լինել. միթէ ծայրայեղ առաջդիմական, ընկերվարական, Ֆեդերալիստ լինել՝ կը նշանակէ դադարել հայրենիքը սիրելուց։ «Անհայրենիք» են անուանում Ֆրանսիայում, Գերմանիայում ամեն գոյնի սօցիալիստներին։ Դա բուրժուազիան է, դրանք սալդատական ռէժիմի պաշտպան տարրերն են, որոնք իրանց հայրենիքն ունեն։ Տարբեր է աշխատաւոր մասսայի հայրենիքը, տարբեր է բուրժուայինը, արինարբու ինկերինը։ Հին մանեւր է մեղադրել հակառակորդին հայրենասիրական զգացմունքի դէմ գնալու մէջ։ Թիւրքիայում երբ պաշտօնեան ուզում է մի հայի մեղադրել—«դինըմա սեօյլադի» (հաւատիս հայհոյեց) է ասում։ Բուրժուան ու բիւրօկրատն էլ հնարել են «հայրենադաւ» բառը. ով իրանց շահերին դէմ է, նա հայրենասէր չէ, նա հայրենադաւ է։

Ռուս բիւրօկրատիան այժմ ամբողջ կայսրութեան մէջ սկսել է գործ դնել այդ անարժան մէթօդը։ Ոչ, մեռնող բիւրօկրատիա, դրանք հայրենասէրներ չեն, այլ կառավարական կուսակցութիւն, եթէ նոյն իսկ խուսափենք արդէն քաղաքացիութիւն ստացած «խուլիգան» բառը գործածելուց։

Նրանք եկան Բարեատինսկի փողոցով բարձրացան և գնացին պալատի առաջ «ուրա»-ներով ու հիմնով։ Պրօսպէկտում եղած ժամանակ Ֆեդերալիստները, տեսնելով որ մի վատ բան է պատրաստվում, հեռացան։ Նրանք հեռացան, որովհետև հաստատ աղբիւրից լսել էին, որ Միքայէլեան հիւանդանոցին հրամայված էր պատրաստ լինել դեռ մի օր առաջ, որովհետև ամեն կողմից զինուորականներից սպառնալիքներ էին լսվում։

Ֆեդերալիստները գնացին Վանքի Տաճարի հրապարակը, այնտեղից էլ ահագին կօրտէժը բարձրացան Հաւլաբար։

Իսկ ցուցարարները, Թւով չափազանց քիչ լինելով, բաւականացան միայն «ուրա»-ներով ու սպառնալիքներով. գնացին պալատի առաջ, իրանց հաւատարիմ հպատակութեան զգացումները յայտնեցին ու հեռացան։

Երեկոյեան մի աւելի ստուար խումբ արդէն բաւական լաւ կազմակերպված, և զօրքով շրջապատված, մօտ 4—5000 մարդ՝ կրկին եկան Թափօրով, գնացին պալատի առաջ։ Միայն վերադարձին արդէն խաղաղութիւնը խախտեցին։ Նրանք ուղղակի գոռում, կոչ էին անում հասարակութեան, առիթ էին որոնում ընդհարվելու, բայց՝ բարեբաղդաբար, նրանց ցանկութիւնը չաջողվեց։ Նրանք ծեծեցին մի քանի քաղաքացիների և բաւական ծանր վէրք հասցրին մի գիմնազիստի։

Անցաւ այդ օրն էլ։

Լուսացաւ հոկտեմբերի 22-ի սև ու մուԹ օրը։

Սոցիալ-դէմօկրատները կրկին իրանց բնակավայրումն էին։ Ֆեդերալիստները Հաւլաբարից և այլ տեղերից խումբ-խումբ դիմեցին դէպի Դիդուբէ և այնտեղ, մեծ հրապարակի վրա կազմեցին իրանց միտինգը, բացատրեցին իրանց ծրագիրները և ապա գնացին Նախալովկա սօցիալ-դէմօկրատների մօտ։

Այն ժամանակ, երբ այնտեղ, աշխատաւոր մասսաների բնակավայրերում խաղաղ ու հանգիստ մտքերի փոխանակութիւն էր տեղի ունենում, այստեղ մի այլ բան էր կատարվում։

Արեան բաղանիս էր դա, հատ և նման սեպտեմբերի 29-ին Դումայում կատարված սպանդանոցին։

Եկան ցուցարարները։ Հասարակութիւնը կարծես բնազդով զգում էր, որ մի աղէտ է տեղի ունենալու. ամեն մարդ սկսեց փախչել, հեռանալ։ Դեռ «կառավարականները» օպերայի առաջ չէին հասել, երբ պրօսպէկտը բոլորովին մաքրվել, դատարկվել էր։ Ոչ ոք չը կար փողոցի վրա։ Մի քանի տասնեակ հետաքրքիրներ լցվել էին Թեքնոր փողոցների բերաններում, ամեն րոպէ փախչելու պատրաստ։

Այդ րոպէին կանգնած էի մի բարձր տան պատշգամբում և դիտում էի։ Ցուցարարները կազմված էին կադէտներից և իւնկերներից. Թափօրի ահագին մասը դրանք էին և հազիւ 800 կամ 1000 հոգու չափ կիներ, մալականներ, կառապաններ, պաշտօնեաներ, ասորի ներկարարներ և այլ անձեր լինէին։ Բազմաթիւ դրօշակներ, Թագաւոր Կայսրի մօտ 30—40 պատկերներ առաջ գցած, երկու բանակ կազմած, զարհուրելի աղմուկով առաջանում էին կառավարականները։ Պատշգամբներում եղած բոլոր անձերին սպառնալիքներով և հայհոյանքներով ստիպում էին գլխարկները հանել։

Արտիստական ընկերութեան մեծ պատշգամբը դատարկ էր, ամեն ինչ փակ, կատարեալ մեռելութիւն։ Աբեանցի տան պատշգամբներում հազիւ 4—5 հոգի լինէին։ Լիքն էին «կրուժօկի» պատուհաններն ու բալկոնները։

Ցուցարարների գլխաւոր բանակը երբ հաւասարվեց I գիմնազիային, նրանք պահանջեցին կանգնած գիմնազիստներից գըլխարկները վերցնել։ Երեխաները չը լսեցին։ Ցուցարարներն սկսեցին ծեծել նրանց և գըլխարկները բռնի խլել։ Աշակերտները փախան գիմնազիայի բակը և քարերով սկսեցին պաշտպանվել։

Այդ ժամանակ հնչեց մի ատրճանակի ձայն։ Ո՞վ էր այդ ոճրագործը—արդեօք մի երեխայ, արդեօք մի պրօվօկատօր... չը գիտեմ։

Եւ զօրքը երկու զալպ տուեց որոնցից շատերն ընկան։

Յետոյ արդէն կատաղութիւնները Թափեցին երեխաների ու պատանիների վրա։

Եւ գնդակները տեղում, անվերջ տեղում էին «Т. Лист.» խմբագրութեան, Ժողովարանի, Աբեանցի տան, Արտիստական ընկերութեան և «Возр.»-ի խմբագրութեան վրա։ «Կրուժօկը» կողքին էր բայց ոչ մի գնդակ չը կպաւ նրան։

Այդ մի ժամից աւելի տեւող գնդակոծութիւնով չը բաւականանալով, կատաղած զօրքերը, կազակներն ու ինկերները ներս խուժեցին գիմնազիա, ժողովարան, «Գուր-դվինօ» ճաշարանը և կոտորեցին անխնայ։

Ասում են, որ ընկած մի քանիսի մատներն են կտրված—մատանիները հանելու նպատակով. նրանց ականջները պատռված են օղերը հանելու նպատակով։

Արիւն էր հոսում ամեն կողմ... Եւ միթէ այժմ էլ արդարադատութիւն կոչված սրբազան հիմնարկութիւնը ծառի ու ծանակի առարկայ է լինելու բիւրոկրատիայի ձեռքում, Քննութիւն, խիստ, անաչառ քննութիւն և պատիժ ոճրագործ յանցաւորներին—ահա թէ ինչ են պահանջում անմեղ զոհերը, նրանց հետ և ամբողջ հասարակութիւնը։

Խ.

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

—

Հոկտեմբերի 23-ին

Փոքր փետրվարեան կոտորածին. Թիւրքիան ինչ է սրա մօտ...

Հակառակ իր խոստման, գեներալը այսօր էլ թոյլատրեց սև-հարիւրեակին շրջել փողոցներում։ Դրանց միացել էին Թուրք խուժանը, կօզակների գունդը, զինուորները, ռուս կանայք... ո՞ր դէմ կռւել. սեւավի նման տաս հազարանոց ամբոխը թափվեց հայկական թաղը, և ամեն ինչ զոհեց իր քմահաճոյքներին... Սկսվեց արիւնն ու կոտորածը...

Այրվում է աղքատանոցը, Ավանէս-Բէկօվի, Ակօպօվի, և Մարտիրոսօվի տունը, ո՞ր մէկը թւել. գալպերը կրկնւում են անվերջ, թնդանօթները դղրդում են անընդհատ, ո՞ւր փախչել... Զոհերին թիւ չը կայ. կրակից փախչողին հրացանի են բռնում, իսկ փողոցում ապաստան փնտռողին սուինն են խրում փորը. հարցնողը ո՞վ է...

Զարիքը արմատականապէս ցցված է մեր առաջ, մահը ամեն րոպէ աչքներիս առջև է... Կառքով անցնողին խփում են՝ սպանում, և յետոյ թալանելով բոլորովին մերկ թողնում, այս էլ ռուս զինուորի կեանքից մի նմուշ։ Դեռ չենք ծանրանում թրքական ղազանութիւնների վրա, որի առաջ ծունր կը դնէր ինքը Լէնկ-Թիմուրը... կացինը ձեռքին, ռուս մուժիկը իր չափազանցութեան մէջ այնքան է մոռացել իրան որ մայրերի կրծքից առնում է մանուկներին, և շպրտում կրակի մէջ. այս էլ խաչն ու կիսալուսինը բնորոշելու մի փաստ է։

Ժողովուրդը գլուխը կորցրած՝ լցվել է ուսումնարանները, նաւերը, ծովի վրա, իսկ սև-հարիւրակը շրջում է փողոցներում, կրակելով աչքի ընկնող տները, Դրանց այդ գործում օգնում են Թուրքերը, ցոյց տալով թէ որն է պատկանում հայերին և որը չէ. օրինակ. Ավանէս-բէկի և Ակոպովի տան մէջի հաշչիևի (մալական) տունը բոլորովին անվնաս է մնացել։ Բալախանսկայեա փողոցում, որտեղ հայերի կենտրոնն է, Թուրքերը արձակում են ատրճանակ, և երբ խուժանը սկսում է փախչել, ցոյց են տալիս մի քանի տներ որտեղից «իբր թէ» խփեցին ամբոխի վրա... հետեւանքը պարզ է։

Դժոխքը, ինչպէս եթէ գոյութիւն ունի, այդ մեր քաղաքն է. այրվում ենք ոչ մեռնելու, և ոչ էլ ապրելու համար. հրդեհի բոցերի տակ լուսաւորված, ականատես ենք մի դըժբախտ քաղաքի կործանման. և միթէ, այժմ էլ Թուրքերը իրաւունք չունե՞ն Մէդէաի պէս բացականչելու թէ—մենք հասանք մեր նպատակին... Թուրքական այդ բուերը թող շարունակեն իրանց վայ-վայը, սակայն մենք կը շարունակենք ասել որ, եւրօպական ճարտարապետութիւնը Ասիայում, եթէ մի որ և է մրցակից ունենայ, այդ միայն հաշշարիական ստեղծագործութիւնը կը լինի. ոչնչացնել մի րոպէի մէջ այն, ինչ որ երկար տարիների արդիւնք է, այդ միայն Թուրք խուժանի գործն է...

Աստրախանից նաւերով դեռ շարունակում են գալ սև-հարիւրեակները, քաղաքը համարեա թէ լիքն է, փողոցներում տեղ չը կայ. գեներալը այսօր բարեհաճեց հերքել այն կարծիքը, թէ ժողովրդի մէջ ռումբ են գցել հայերը, որից և առաջացել է ներկայ կորըստաբեր հետեւանքը. հետաքրքիր է. ապա ինչո՞ւ այդ նոյն գեներալը, աղետի պատճառը գտնելով մի ինչ որ չարիքի մէջ, այնու ամենայնիւ հրամայում է, չը խնայել այն իսկ զոհերին, որոնք կրակից փախչելով կօզակների ճանկն էին ընկնում...

Ա. Զանեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Կովկասեան դպրոցական շրջանի հոգաբարձուն յայտնելու է երկրի բարձր իշխանութեանը, որ Թիֆլիսի տարրական ու միջնակարգ բոլոր դպրոցներում դասերը դադարած են և վերսկսելն անկարելի է, մինչև որ քաղաքի կեանքը չի մտնի իր բնական խաղաղ ընթացքի մէջ։ Իսկ այդ խաղաղութիւնը կարելի կը լինի ձեռք բերել միայն այն ժամանակ, երբ կը վերանայ զինուորական դրութիւնը, կը հեռացվի էկզէկուցիան ու ուժեղացրած պաշտպանութիւնը։

—

Անցեալ օրը Թիֆլիսից 2 գունդ զօրք ուղարկվեց Գուրիա՝ իրանց բոլոր պարագաներով։ Զօրքերն ուղարկվում են ծագած ապստամբութիւնը զսպելու։

—

«Իվէրիան» հաղորդում է, որ Զօխատաուրի գիւղում ապստամբ գուրիացիները յարձակվել են գիւղում եղած 120 հոգի պլաստուն կազակների վրա և բոլորին կոտորել։ Սուպսա կայարանից հաղորդում են, որ 4000 լաւ զինված գուրիացիները պաշարել են զօրքերի բնակավայրերը։

—

«Н. О.» լրագրին հաղորդում են, որ Րիօնից մինչև Բաթում և Նօվօ-Սէնաքից մինչև Փօթի երկաթուղու գիծը սաստիկ վնասված է, բէլմներն ու տակի փայտերը հանված են, 10—12 տեղ կամուրջները սաստիկ վնասված են, հեռագիրն այնքան սաստիկ է վնասվել, որ պահանջում է երկար ժամանակ վերանորոգելու համար։ Ամբողջ գծի վրա սապեօրներն աշխատում են ուղին վերաշինելու համար, բայց որ կողմը որ գնում են՝ հակառակ մասում նրանց շինածը նորից փչացնում են ապստամբները։ Դրա հետ միասին Օզուրգէթի գաւառում կատարեալ ճակատամարտեր են տեղի ունենում։ Գուրիացիների պարտիզանական խմբերը կազակների հետ աջող պատերազմ են վարում և Զօխատաուրիի մօտ կոտորել են շատ կազակներ։ Սուփսա և Նօթանտիի կայարանների միջև հոկտեմբերի 18-ին թագստից սպանել են 4 կազակ։ Կօբուլէթի կայարանում սպանել են կայարանի գլխաւոր Լիւաշչվին (այժմ ստուգվում է, որ գերել են նրան)։ Այս կողմերում դրութիւնը չափազանց լարված է։ Երկաթուղու չը բանելու պատճառով՝ զօրքերը Քութայիսից, Օզուրգէթ են գնում ոտով։ Բաթումի դուման խիստ խնդրում է թոյլատրել բաթումցի մի քանի պատուաւոր անձերի գնալ Օզուրգէթ՝ համոզելու այնտեղի գործիչներին, որոնց հետ արիւնակցական կապեր ունեն։

—

Երէկվանից երկաթուղիների շարժումն Անդրկովկասում վերսկսվեց բոլոր գծերի վրա, բացի Թիֆլիս—Բաթումի գծից, որի վրա շատ տեղ վնասումներ կան։

—

Հոկտեմբերի 26-ին կայացաւ Թիֆլիսի Դումայի ձայնաւորները մասնակի խորհրդակցութիւն, որը որոշեց մի մանրամասն զեկուցագիր ներկայացնել Փոխարքային թէ ինչ միջոցներով կարելի է խաղաղացնել քաղաքի ազգաբնակութիւնը, իսկ միւս կողմից մի կոչով դիմել քաղաքի ազգաբնակութեանը, հրաւիրելով նրան դէպի խաղաղ գործունէութիւն։

—

Հոկտեմբերի 24-ին հաղորդում են Երևանից, որ քաղաքում ամեն ինչ խաղաղ է, սակայն Երևանի գաւառի լեռնային մասում Թուրքերի և հայերի մէջ մասնակի ընդհարումներ են տեղի ունեցել։ («Кав.»)

—

Կովկասի Փոխարքան թոյլատրել է պ. Հայկ Տէր-Աստուածատրեանին Թիֆլիսում հայերէն լեզուով հրատարակելու մի նոր ամսագիր՝ «Мастеацкс» անունով։

—

Անդրկովկասի երկաթուղու բանւորների պատգամաւորական ժողովը հոկտեմբերի 26-ին որոշեց դադարեցնել գործադուլը, բայց եթէ գործադուլ անողներից որև է մէկը քաղաքական համոզմունքների համար վնասվեց վարչութեան կողմից, նորից գործադուլը կը վերսկսվի։ Բացի դրանից՝ պատգամաւորները յայտնեցին նաև հետևեալ պահանջները. 1) Հրաւիրել սահմանադիր ժողով ընդհանուր, հաւասար, ուղղակի և գաղտնի ընտրութեան սկզբունքով. 2) բանւորների համար 8 ժամվայ աշխատանք. 3) վերացնել զինուորական պաշտպանութիւնը. 4) անյապաղ գործադրել հոկտեմբերի 17-ի մանիֆէստի բոլոր սկզբունքները. 5) լիակատար ներում քաղաքական յանցաւորների և վերացում մահվան պատժի. 6) ոչնչացնել ժանդարմների կորպուսը. 7) հեռացնել կազակներին Անդրկովկասի սահմաններից. 8) երկաթուղու վրա ծառայող բանւորների մէջ եղած բոլոր պահեստի զինուորներին չը կոչել զէնքի. 9) արգելել զինուորներին և ոստիկանութեանը մասնակցել որև է ցոյցի ու թափօրի՝ զինված դրութեամբ. 10) վերացնել երկաթուղային բատալիօնը. 11) նորից պաշտօնի ընդունել քաղաքային համոզմունքների համար պաշտօնից արձակված անձերին։

—

Մինչև այժմ Երևանեան հրապարակի վրա զօրքեր էին կանգնած։ Այդ առիթով քաղաքային վարչութեան ծառայողները մի խընդիրք ներկայացրին քաղաքագլխի պաշտօնակատարին, որի մէջ ասում էին, թէ կարող է մի որ և է խուլիգան հրացան արձակել Երեւանեան հրապարակի վրա, իսկ զօրքերը կը սկսեն ռմբակոծել քաղաքային տունը, այդ պատճառով իրանք չեն կարող աշխատել, քանի որ զօրքը կանգնած կը լինի Երևանեան հրապարակում։ Քաղաքագլխի պաշտօնակատարը խնդրեց գեներալ-նահանգապետին՝ հեռացնել զօրքը Երևանեան հրապարակից։ Այդ խնդիրքը յարգվեց։

—

Շուշու աղէտից վնասվածների օգտին ստացանք Բէլի Կլիւչի 14 Գրենադերեան գնդի մէջ գտնւող հայ զինուորներից զինուոր Հայկ Պապեանի ձեռքով հաւաքած 7 ր. 85 կոպ.

—

Բագուից հոկտեմբերի 26-ին հեռագրում են «Кав.»-ին. «Երէկ օրը խաղաղ անցաւ։ Բացի Սև-Քաղաքից՝ ամեն տեղ աշխատում են։

—

Կովկասի Փոխարքան թոյլատրել է ինժենէր Գրիգորեանին ընդարձակել Թիֆլիսում ռուսերէն լեզուով հրատարակվող «Телефонъ» լրագրի ծրագիրը և գինը դարձնել 4 ր. տարեկան։

—

Ասում են, որ Երևանի թեմի առաջնորդի պաշտօնակատար Կարապետ վարդապետ Տէր-Մկրտչեանը նշանակված է դասատու Էջմիածնի ճեմարանի, իսկ Երևանի թեմակալի պաշտօնակատար նշանակված է Յուսիկ եպիսկոպոս Մովսիսեանը։

—

Թիֆլիսի թեմի առաջնորդը յայտնել է Փոխարքայի դիւանին, որ Զաքաթալայում բացվել է հայոց ծխական դպրոց։

—

Թիֆլիսում տեղեկութիւն է ստացվել, որ Թիֆլիս—Բաթում գծի վրա Սուփսա և Կօբուլէթի կայարանները գրաւել են ապստամբ Գուրիացիները. այդ պատճառով էլ գնացքների շարժում չը կայ այդ կողմում։

—

Սեպտեմբերի 25-ին ռումբերի նետման և հրացանաձգութեան մէջ վիրաւորված պ. Բօեարսկին, արքունական թատրոնի րէժիսսեօրը, 5000 րուբլու պահանջ է յայտնել Թիֆլիսի ադմինիստրացիային և դիմել է դատարանի։

—

Հոկտեմբերի 26-ին Աւճալայի ջրանցքի դրագոնների պահակը հեռացված է և նրա տեղը բերված են կազակներ։ Այժմ ջրանցքի բանւորները Թիֆլիսի քաղաքագլխի պաշտօնակատարի միջոցով դիմել են իշխանութեան և պահանջել, որ կազակներն իսկոյն հեռացվեն Աւճալայից, եթէ ոչ սպառնում են գործադուլ անել և ջուրը կտրել։ Գեներալ-նահանգապետը, ասում են, խոստացել է այս երկու օրս հեռացնել կազակներին այնտեղից։

—

Վրաց լրագիրները շատ լուրեր են ստացել Քարթլի գիւղերից։ Հակառակ մանիֆէստի, Շինդիս գիւղի արևելեան կողմը գտնվող գիւղերում էկզէկուցիա են դրել։

—

Կարսում տեղի են ունեցել զանազան ցոյցեր հոկտ. 17 ի մանիֆէստի առիթով։ Արմաւիրում էլ այդ ցոյցերի պատճառով ընդհարումներ են տեղի ունեցել հոկտ. 24-ին։ Խուլիգաններն աւերել են 5 տուն և 13 բնակարան։ Արմատականների և կառավարականների ընդհարման ժամանակ սպանվել են 8 հոգի, վիրաւորվել 9 մարդ։

—

Կապիտան Պօդգուրսկին, ասում են, հրաժարվել է Թիֆլիսի ոստիկանապետի պաշտօնը յանձն առնելուց, որ նրան առաջարկել են փոխ-գնդապետ Ցիսի հրաժարվելու պատճառով։

—

Սղնախում այս տարվայ զինուորակոչը չէ կայացել, որովհետև նորակոչներից ոչ մէկը չէ ներկայացել զինուորակոչի ատեանին։

—

X քաղաքամասի պրիստաւ Ջէզգինիձէն դատի է ենթարկել երկու գօրօդօվօյների, որոնք հարբած վիճակում, միանալով խուլիգաններ հետ, սկսել են կոտրատել խանութների դըռները և բղաւել—«ծեծիր հայերին» ու ծեծել ներսում եղածներին։

—

Քութայիսից «Кавказъ» լրագրին հաղորդում են, որ հոկտեմբերի 20-ին Քութայիսի տաճարում հոգեհանգիստ պէտք է կատարվէր Կայսր Ալէքսանդր Ш-ի համար, սակայն սօցիալ-դէմօկրատները կանգնեցին տաճարի դռների առաջ և չը թողին քահանային և ժողովրդին մտնել տաճարը։

—

Այսօր Թիֆլիսի նահանգական ազնուականութեան պարագլուխ Ջամբակուր-Օրբէլեանիի հրաւէրով տեղի կունենայ Ազնուականների ժողովարանում յատուկ խորհրդակցութիւն՝ քննութեան առնելու ներկայ ծանր վիճակը, որի մէջ գտնվում է մեր երկրի ազգաբնակութիւնը, նաև մշակելու միջոցներ Գուրիական հարցի բարեյաջող լուծման համար։ Հրաւիրված են զանազան հիմնարկութիւնների և խմբագրութիւնների ներկայացուցիչները։

—

Ահա երկու օր է տեղի են ունենում հոկտեմբերի 22-ի արիւնալի դրամայի զոհերի հանդիսաւոր թաղումը։ Թիֆլիսի հասարակութիւնը, որքան հնարաւոր է, հանդիսաւոր բնարաւորութիւն է տալիս այդ անմեղ զոհերի թաղմանը, իբր բողոք այդ խայտառակ արիւնհեղութեան ամարդի հեղինակների դէմ։

—

«Հայաթի» № 77-ում կարդում ենք հետեւեալ լուրը. «Պարսից Վեհափառ Արքայից-Արքան, ի նշան համակրութեան և մեծարանքի դէպի «Հայաթ» լրագիրը, վերջերս Ռուսաստանում գտնված ժամանակ, մեր լրագրի խմբագրապետ Հիւսէյն Զադէին շնորհել է Շիրի խուրշիդ (Առիւծ և Արեգակ) պատուանշանի երրորդ աստիճանը։»

—

«Հայաթի» միևնոյն համարում կարդում ենք. «Նորին Մեծութիւն Կայսրի կողմից Անդրկովկասի Բարձր. Շէյխ-իւլ-իսլամին տըրված է «Սուրբ Վլադիմիր» կայսերական պատուանշանի երրորդ աստիճանը։»

—

Հոկտեմբերի 25-ի գիշերը, ասում է «Воз.» լրագիրը, Թիֆլիսի Թուրքական մասում մի մեծ խումբ խուլիգաններ սկսեցին անկարգութիւններ անել և լապտերները կոտրատել։ Առաւօտեան ոստիկանատանն սկսեցին բացատրել, որ անկարգութիւն անողները հայերն էին։ Սակայն մի քանի Թուրք ականատեսներ վճռաբար յայտնեցին, որ անկարգութիւն անողները ռուս պահեստի զինուորներն էին։

—

Գրօզնօ քաղաքում հոկտեմբերի 15-ին տեղի է ունեցել մի արիւնալի ընդհարում կազակների և ինգուշների միջև։ Մի ինգուշ իբր թէ կամեցել է գողանալ մի կազակի հըրացանը. կազակը նկատել է այդ և սկսել է ծեծել ինգուշին, որը խանչալով մի քանի վէրք է հասցրել կազակին։ Միւս կազակները վրա են հասնում և ծեծելով սպանում ինգուշին։ Թափվում են միւս ինգուշները. սկսվում է ընդհանուր կռիւ։ Կազակներից սպանվում է 1 հոգի, ինգուշներից 2-ը, իսկ վիրաւորները բաւական բազմաթիւ են։ Թէ կազակները և թէ ինգուշներն իրար արժեն իրանց գազանութիւններով։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

27 հոկտեմբերի

ՆԻԺՆԻ-ՆՕՎԳՕՐՕԴ, 26 հոկտեմբերի։ Դուման կազմեց կօմիտէտ, որի նպատակն է խաղաղացնել կուսակցութիւնները, մշակել կոչեր դէպի ազգաբնակութիւնը, հրաւիրելով ազգաբնակութիւնը դէպի հանգիստ աշխատանք։

Քաղաքում մինչև այժմ խաղաղութիւն է տիրում։ Այդ առիթով դուման գոհացողական մաղթանք կատարեց։

ԲԱԹՈՒՄ, 26 սեպտեմբերի։ Փակված են բոլոր դպրոցները, բանկերը, գրասենեակները, խանութները։ Եկած շոգենաւերը հեռանում են առանց բեռները դատարկելու և բեռներ վերցնելու։ Մի քանիսները կանգնած են նաւակայարանում։ Գեներալ-նահանգապետը այդ առիթով խորհրդակցութիւն կազմեց վաճառականների և արդիւնաբերողների հետ։ Եկաւ զինւորական «Դօնէց» նաւը։

ՆԻՒ-ԵՈՐՔ, 26 հոկտեմբերի։ Կարկասից լուր են հաղորդում, որ ֆրանսիական լիազորը հեռացաւ Վենեցուէլայից։

ՕԴԷՍՍԱ, 26 հոկտեմբերի։ Ազգաբնակութիւնը փոքր առ փոքր հանգստանում է։ Նաւահանգստում վերսկսվեց ապրանքներ ըսացվել։ Սկսեցին նաւերը բեռնաւորել։ Քաղաքային դուման դիմում արեց հասարակութեան որ հանգստանայ և դառնայ աշխատանքի և գիտակցական գործի։ Ուպրաւան հրաւիրեց զօրքերի հրամանատարին՝ պահապաններ նշանակել այն տեղերում, ուր տեղաւորված են աւերածից վնասվածները։ Ակադեմիական դաշնակցութեան բաժանմունքը նիւթեր է հաւաքում տեղի ունեցած անկարգութիւնների մասին։

ՌԵՎԷԼ։ Բանուորների ժողովը վճռեց վաղը առաւօտ գործի կանգնել։

ԿՕՍՏՐՈՄԱ։ Քննութիւն է կատարվում հոկտեմբերի 19-ի կոտորածի մասին։ Ազատված են 5 քաղաքական յանցաւորներ։

ԵԿԱՏԵՐԻՆԲՈՒՐԳ։ Լիակատար խաղաղութիւն վերականգնեց։ Վերջին դէպքերի մասին սկսված է քննութիւն։

ՌԻԳԱ։ Երկաթուղու գործադուլը վերջացաւ։

ԵԿԱՏԵՐԻՆՈՍԼԱՒ։ Ճանապարհների հաղորդակցութիւնը վերականգնեց։ Քաղաքում խաղաղ է։

ԻԶՄԱՅԻԼ։ Հրէական աւերածը դադարեցրած է սահմանի պահակների ձեռքով։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Լուրերին նայելով՝ կոմս Սօլսկու խորհրդակցութիւնը մշակեց պետական խորհրդի վերակազմութեան հիմունքները։ Նոր ծրագրով խորհրդի մէջ կը մտնեն նշանակված և ընտրված անդամներ։ Վերջինների ընտրութիւնը պէտք է յանձնվի նահանգական զեմստվօի ժողովներին։ Ծրագրվում է՝ բարձրագոյն հայեցութեան առաջարկել միայն մեծամասնութեան կարծիքը, եթէ նա կազմված է ներկայ եղողների երկու երրորդական մասից։ Հակառակ դէպքում երկու կարծիքն էլ կը ներկայացնվեն։

Մեծ իշխան Վլադիմիր Ալեկսանդրովիչ ամենողորմածաբար արձակված է գվարդիայի զօրքի և Պետերբուրգի զինւորական շրջանի հրամանատարի պաշտօնից և արժանացած է բարձրագոյն ռէսկրիպտի։ Իշխան Խիլկով նշանակված է պետական խորհրդի անդամ, արձակվելով ճանապարհների հաղորդակցութեան մինիստրի պաշտօնից։

ՎԱՍԻԼԿՕՎ։ Յուզմունքի օրերն անցան, խաղաղութիւնը վերականգնեց։ Հրէական ազգաբնակութիւնը սկսում է հանգստանալ։

ԽԵՐՍՕՆ։ Քաղաքում խաղաղ է։ Ազատված են 42 քաղաքական յանցաւորներ։

ՍԻԶՐԱՆ։ Քաղաքային դուման ի յիշատակ մանիֆէստի կարգադրեց քաղաքային դպրոցների բոլոր աշակերտներին ուսման վճարից ազատել։

ՓԱՐԻԶ։ Պատգամաւորների պալատ։ Լագի առաջարկութիւն է անում, որ կառավարութիւնը իրաւունք տայ բոլոր այն անձերին, որոնք կառավարութեան մէջ պաշտօն են վարում՝ կազմակերպութիւններ կազմել։ Ռուվիէ ընդդիմախօսեց, թէ կազմակերպութիւններին վերաբերեալ օրէնքը չէ կարող գործադրվել կառավարութեան պաշտօնեաների վերաբերմամբ, այս պատճառով կառավարութիւնը դատ սկսեց այն ուսուցիչների դէմ, որոնք կազմակերպութեան մէջ միացան։ Ժօրէս և ուրիշները սաստիկ հակառակեցան կազմակերպութիւնները հալածելուն։ Ռովիէ բացատրեց, որ ուսուցիչներից յետոյ կարող են գործադուլ հրատարակել պօստի ծառայողները և արդարադատութեան մինիստրութեան պաշտօնեաները և այն ժամանակ կը սկսի անիշխանութիւն։ Ռուվիէի առաջարկած՝ վստահութեան բանաձեւն ընդունվեց 301 ձայնով ընդդէմ 32 ի։

ՎԻԳՕ։ Այստեղ հասաւ ռուսական «Հէրցոգ Էդինբուրգսկի» կրէյսէրը, որ ուղևորվում է դէպի Բրէստ։

ՍՏՕԿՀՕԼՄ։ Նոր մինիստրութիւնը կազմակերպվեց։ Մինիստր-նախագահ և արդարադատութեան մինիստր նշանակվեց Նախկին անպաշտօն մինիստր Շտաֆ, երկրորդ պալատի անդամը։

ՀԷԼՍԻՆԳՖՕՐՍ։ Նիւ-Ստադում գործադուլը վերջացաւ։ Լիակատար խաղաղութիւն է. քաղաքը զարդարված է դրօշակներով. երեկոյին հրավառութիւն էր։ Տրամադրութիւնը հանդիսաւոր է։

ՄԱՐԻԷՆԳԱՄ, 26 հոկտեմբերի։ Գործադուլը դադարեց։ Ցերեկվայ 12 ժամին ամեն օր միտինգներ են տեղի ունենում։ Կարգը պահպանում է քաղաքացիական պահակախումբը, ոստիկանութեան գործունէութիւնը դադարեցնելուց յետոյ։ Քաղաքը զարդարված է դրօշակներով, երեկոյեան հրավառութիւն կար։

ՓԱՐԻԶ, 26 հոկտեմբերի։ Ալժիրի գերակշռութիւնը, ի նպաստ կառավարութեան ձայնատուութեան ժամանակ Լագիի հարցապնդման առիթով, մինիստրական ճգնաժամի առիթ է համարվում։

ԼՕՆԴՕՆ, 26 հոկտեմբերի։ Բազմամարդ միտինգում ընդունվեց որոշում, որով շնորհաւորում են ռուսաց ժողովուրդը ստացած ազատութեան համար։ Հեռագրով 20,000 ֆունտ է ուղարկված Պետերբուրգ ի նպաստ հրէական ջարդերից վնասվածների։

ՀԷԼՍԻՆԳՖՕՐՍ, 26 հոկտեմբերի։ Գործադուլը դադարում է ամեն տեղ։ Տամմէրֆօրսում միտինգում հոկտեմբերի 25-ին կարդացվեցին մանիֆէստը և հրովարտակը սէյմ գումարելու մասին։ Միտինգը վերջացաւ «Մեր Երկիրը» հիմնի երգեցողութեամբ։ Գործադուլը Աբօում վերջացաւ բազմամարդ միտինգով և ճառերով ազատութեան օրինականութեան մասին։ Ազգաբնակութիւնը անհագին բազմութեամբ անցաւ փողոցներով երգեցողութեամբ և երաժշտութեամբ։ Ազգային գվարդիայի և բանուորների պատւիրակները սենատին 160,000 մարկ վարձատրութիւն պահանջեցին ոստիկանաց պահպանական ծառայութիւն կատարելու համար գործադուլի ժամանակ։ Սենատը որոշեց տալ վերոյիշեալ գումարը ֆինլեանդական արքունական գումարներից։

ՎՕԼՍԿ, 26 հոկտեմբերի։ Դումայի արտակարգ նիստի մէջ քաղաքացիների մասնակցութեամբ յանձնաժողով ընտրվեց քննելու համար հոկտեմբերի 20 ի դէպքերը։

ԻՐԿՈՒՏՍԿ, 26 հոկտեմբերի։ Դպրոցները բացված են։ Զինւորները հեռացված են փողոցներից։ Հաւաքվեցին 3000 հիւանդներ և մի քանի սանիտարական գնացքներ։

ԹԷՕԴՕՍԻԱ, 26 հոկտեմբերի։ Քաղաքը հանդարտացաւ։ Խանութները բացված են։ Քաղաքային արխիվը կրակի ճարակ դարձաւ։ Եկաւ պօստը հիւսիսից։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 26 հոկտեմբերի։ Գործակալութիւնից։ Մօգիլէվի նահանգապետը խնդրում է մեզ հաղորդել, որ Գործակալութեան հեռագիրը հակահրէական անկարգութիւնների մասին վերաբերվում է Մօգիլէվ-Պօդօլսկին, և ոչ թէ նահանգական Մօղիլէվին, ուր ամեն ինչ խաղաղ է։

ՀԷԼՍԻՆԳՖՕՐՍ, 26 հոկտեմբերի։ Երէկ այստեղից դուրս եկան բոլոր գնացքները։

ԿԱԼԻՇ, 26 հոկտեմբերի։ Գործարանների մեծամասնութիւնը սկսեցին բանել։

ՌԻԳԱ, 26 հոկտեմբերի։ Բացվեց պօլիտէխնիկական ինստիտուտը։

ԽԱՐԿՕՎ, 26 հոկտեմբերի։ Իշխան Սվեատօպօլկ-Միրսկին ճանապարհ ընկաւ Պետերբուրգ։

ՄՕՍԿՎԱ, 26 հոկտեմբերի։ Դուման պատիւներ մատուցեց նախկին քաղաքագլուխ իշխան Գօլիցինին։ Ձայնաւորների մի խումբ առաջարկեց Մօսկվա քաղաքի պատուաւոր քաղաքացի ընտրել նրան։ Մտադրութիւն կայ նոյեմբերի սկզբին ընտրել նոր քաղաքագլուխ։ Թեկնածու են անուանում Գուչկովին։ Վաղը Պետերբուրգ են գնում բարձրագոյն դպրոցների պատւիրակները համալսարանը բանալու հարցը վճռելու համար։

ՓԱՐԻԶ, 26 հոկտեմբերի։ Ֆրանսիական քաղաքական շրջանները անհրաժեշտ են համարում յուզմունքների վերջանալը Ռուսաստանում (Ռուսաստանի զօրութիւնը պահպանելու և ձեռք բերված իրաւունքները ամրապնդելու և զարգացնելու համար, նոյնպէս և յոյս են յայտնում, որ ազատամիտ կուսակցութիւնները աջակցութիւն ցոյց կը տան երկիրը խաղաղացնելու համար։ Այդ միտքն են յայտնում բոլոր երեկոյեան լրագիրները։ «Ժուրնալ դէ-Դէբա» ասում է, որ ազատամիտ ընդդիմութիւնը մինիստրների կաբինէտի ապագայ քաղաքականութեան մէջ երաշխաւորված է կոմս Վիտտէի յայտնի հայեացքներով, որոնք ընդգծված են աշխատակիցների ընտրութեամբ։ Ռուս ժողովուրդը պարտաւոր է իր վստահութիւնը ցոյց տալ կառավարութեանը։ «Տան» լրագիրը ողջունում է ռուսաց մինիստրութեան կազմակերպութիւնը, մատնանիշ լինելով, որ արմատական կուսակցութիւններին պակասում է քաղաքական դրութեան հասկացողութիւնը։ «Լիբերտէ» լրագրի կարծիքով, բոլոր ազնիւ մարդիկ պէտք է օգնեն ռուսաց կազմակերպված կառավարութեանը։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 26 հոկտեմբերի։ Բարձրագոյն րէսկրիպտներ. ստատս-սեկրետար Կօկօվցէվին, որով շնորհվում է նրան իսկական գաղտնի խորհրդականի աստիճան, պետական կօնտրօլիօր պետական Խորհրդի անդամ Լօբկօվին, որով արձակվում է կօնտրօլեօրի պաշտօնից և նշանակվում է գեներալ-ադիւտանտ. հաղորդակցութեան ճանապարհների մինիստր իշխան Խիլկովին բարձրագոյն հրովարտակով շնորհվում է Ալէքսանդր Նեվսկիի ադամանդազարդ շքանշանը։ Երկրագործութեան գլխաւոր կառավարչի պաշտօնակատարը նշանակվում է պետական Խորհրդի անդամ պատուաւոր խնամակալի կոչումով։

ՔՈՒԹԱՅԻՍ։ Երկաթուղու ծառայողները պատրաստակամութիւն յայտնեցին աշխատել, եթէ կաշխատեն Թիֆլիսի բանուորները, բայց հեռագիրը Թիֆլիսից չէ վերսկսված։ Նոր տեղեկութիւնները Օզուրգէթի գաւառից ասում են, որ գաւառապետ Լազարենկօն և հաշտարար դատաւոր Պէկօրսկին սպանված չեն, այլ բռնված։

ԿԻԷՎ։ Միջնակարգ դպրոցները բացվում են նոյեմբերի 1-ին։

ՎԻԷՆՆԱ։ Քննելով հրէական ջարդերը Ռուսաստանում, «Արբէնդ-պօստ» և «Նօյէ Ֆրայէ պրէսսէ» ասում են, որ ետևում թագնված է հակա-յեղափոխութիւնը մանիֆեստի հրատարակման դէմ, որը կատարվում է Ռուսաստանի ներքին ազատութեան գործը ոչընչացնելու նպատակով, այն ազատութեան, որի իրագործման համար առաջին քայլեր են արված։ Հրէական ջարդերը նպատակ ունեն բորբոքել կրքերը, շշմացնել ազատամիտ ինտելիգենցիան և վարկաբեկ անել նոր սկսված վերանորոգութիւնները։ Անհրաժեշտ է միջամտել գործին երկաթէ ձեռքով։ Հակա-յեղափոխութիւնը կանգ չի առնի, եթէ իր ժամանակին նրա դէմ դուրս չը գան։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Գեներալ Տրէպօվը արձակվում է ընդհանուր-նահանգապետի, ներքին գործերի օգնականի, ոստիկանութեան կառավարչի և քարտուղարների մարմնի հրամանատարի կոչումներից և նշանակվում է պալատական կօմէնդանդ, մնալով Նորին Մեծութեան շքախմբում։ Մեծ Իշխան Նիկօլա Նիկօլաեվիչ նշանակվում է Պետերբուրգի զինւորական շրջանի և գվարդիական զօրքերի ընդհանուր հրամանատար, մնալով պետական պաշտպանութեան խորհրդի նախագահ։

ԼՕՆԴՕՆ։ «Գլօբ» լրագիրը ասում է, որ թէև անկարգութիւնները դեռ շարունակվում են Ռուսաստանի մի քանի տեղերում, բայց ընդհանուր վիճակը վկայում է, որ գործը արագօրէն գնում է դէպի խաղաղացումն։ Կոմս Վիտտէին պէտք է պետական գործչի ամբողջ ճարպիկութիւնը և քաջութիւնը, որպէս զի յաղթէ այն դժուարութիւններին, որ պէտք է ի նկատի ունենալ։ Բոլորովին հիմնաւոր է, որ ռուսաց կառավարութեան վերջին գործողութիւնները կարող են համարվել ապացոյց նրա հաստատ վճռականութեան և անպայման անհրաժեշտութեան՝ մտցնել լայն սօցիալական, քաղաքական և տնտեսական րէֆօրմներ։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Պաշտօնական։ Անուանական Բարձրագոյն Ուկազ կառավարիչ Սենատին։ Ռուսական ժողովրդական տնտեսութեան ընդհանուր աճեցման հետ այժմեան ռուսաց առևտրի և արդիւնաբերական արագ զարգացումը դարձրել է ներկայումս ժողովրդական աշխատութեան այդ ճիւղերի կառավարչութիւնը մի ընդարձակ ինքնուրոյն նշանակութիւն ունեցող պետական վարչութեան գործ և հերթական է դարձրել մի շարք անյետաձգելի միջոցներ առևտրական-արդիւնաբերական և մանաւանդ բանւորական օրէնսդրութիւնների շրջանում։ Ենթադրելով, որ ի հետևումն դրա անհրաժեշտ է առևտրի և արդիւնաբերութեան կառավարչութիւնը միացնել մի վարչութեան մէջ, այդ նկատումներով մենք բարւօք համարեցինք կազմել առևտրի և արդիւնաբերութեան առանձին մինիստրութիւն։

ԲԱԳՈՒ։ Քաղաքը պատերազմական տեսք ունի։ Ռուսները պահանջում են զինաթափ անել հայերին և հեռացնել։ Ոստիկանութեան զեկուցման համաձայն այրված ամեն մի տան մէջ պայթել է քսան—երեսուն—յիսուն ռումբ։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Քաղաքում ամեն բան հանգիստ է։ Նա ընդունել է սովորական տեսք։

ԿՐՕՆՇՏԱԴ։ Երէկ երեկոյեան ժամը 6-ին սկսվեցին ծանր անկարգութիւններ։ Այսօր թալանվեց ծովային կլուբը, այրվեց և կողոպտվեց զինետունը։ Խռովարարների խումբը, որոնց մէջ կան նաւաստիներ, սարսափ են տարածում բնակիչների վրա։ Անկարգութիւնները դադարեցնելու համար հոգևորականութիւնը թափօր սարքեց։ Երկու տեղ այրվում են տներ, որ հրդեհեց ամբոխը։

ՄՕՍԿՎԱ։ Նոյեմբերի 6-ին Մօսկվայում բացվող զեմստվային և քաղաքային գործիչների համագումարը քննելու է հետևեալ անցքերը. 1) ընտրողական իրաւունքի հարցը. 2) մշակումն ծրագրի ժամանակաւոր օրէնքների, որոնք կարողանան ապահովել անձնաւորութեան, խղճմտանքի, խօսքի, մամուլի, ժողովների և ընկերութիւնների ազատութիւնը. 3) զեմստվային և քաղաքային գործիչների համագումարի վերաբերմունքը ընթացիկ դէպքերին.

ԻՒԶՈՎԿԱ։ Բախմուտեան գաւառի Շչէրբինովկա գիւղում սկսվեց ջարդ, բայց հանքերի բանուորները սաստիկ դիմադրութիւն ցոյց տուին։

ՏԱՇԿԷՆԴ։ Գործադուլը երկաթուղիներում դադարեց։ Հրէական ջարդի վտանգի առաջն առնված է։

ՍՕՖԻԱ։ Բօլգարական մամուլը անխտիր նուիրում է ամենահամակրական յօդուածներ Ռուսաստանում կատարված րէֆօրմին։ «Նօվվէկ» լրագիրը ասում է. «Սպառված այնքան փորձանքներով և զօրեղ կռւով, մեր մեծ Ազատարարը ոտքի կը կանգնէ այժմ վերածնված»։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍԱՀԱԿ ՄԵԼԻՔ ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
Հիմնված 1880 թ.
(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)
Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից։
ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան, վեներ[illegible]ն (սիֆիլիս) և միզասեռ. հ.
ԶԻԿՕՎԱՆ —9—10 ժ. աչքի. ներքին և նեարդային
Զ. Ի. ԱԻԵՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. մորթու, վեներակ. և վիրաբուժութ[illegible]։
Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆՑ—10—11 ժ. մանկաբարձութեան, կանանց և երեխայոց հ.
Կ. Ի. ԳԶԵԼԻԵՎ—12—1 ժ. ականջի, քթի և կոկորդի
Ա. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—1—1½ ժ. ներքին և երեխայոց հ.
ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ ՇՉԵՐԲԻՆԻՆԱ—1½-2 ժ. մանկաբարձութեան և կանանց հ.
Գ. Յ. ԳՈՒՐԴԵՆՕՎ—1—2 ժ. կանանց հ. և մանկաբարձութիւն։
ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ
Ա. Մ. ՓՈՒՂԻՆՕՎ—5—6 ժ. ներքին և երեխայոց 5 և ծաղկահատ.։
Խ. Գ. ԱԲԵԱՆՑ—6—7 ժ. ներքին հիւանդ.
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—7—7½ ժ.
Գ. Ա. ԱՐԴԱԶԻԱՆԻ. Կատարում է միկրօ-քիմիական և բակտերիօլօգիական հետազօտութիւններ։
Վճարը 50 կ. չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։
Հիւանդանոցի վերատեսուչ
բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺԻՇԿՆԵՐԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ
մշտական մահճակալներով։
Ելիզավէտինսկայա փողոց, 101, տելեֆօն 1026.
Հիւանդների ընդունելութիւն ամեն օր։
Մ. Գ. ԱՂԱՋԱՆԵԱՆՑ 11—12 ժ.—միզասեռական, կաշուի և սիֆիլիս։
Ի. Ն. ԵՂԻԱԶԱՐԵԱՆՑ 11—12 ժ.—ջղային, ներքին հ. և ելեքտրո-բուժութիւն։
Գ. Ն. ԴԷՄԻԴՕՎ—11—12 կ. կանանց հ. և մանկաբարձութիւն։
Ի. Ե. ԱԻԵՏԻՍԵԱՆՑ 12—1 ժ. կանանց հ. և մանկաբարձութիւն։
Գ. Հ. ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ 12—1 ժ. ներքին և երեխայոց հ.
Մ. Գ. ԿԻՄՕՆՏ. 1—2 ժ. վիրաբուժական հ.
Մ. Մ. ԷԼՋԻԵԱՆ 1—2 ժ. քթի, կոկորդի և ականջի հ.
Գ. Ա. ԲԷՅԷՐ—երեխայոց և ներքին հ.
Հիւանդանոցում բժշկում են հիպնօզով, կատարվում միկրօսկօպիական, բակտէրիօլօգիական և քիմիական հետազօտութիւններ, նոյնպէս և ծաղկահատութիւն և ստնտուների (кормилица) ընտրողութիւն։ Բժշկական խորհրդի համար վճարը 50 կոպ.։ Օպէրացիայի և համախորհրդի վճարը ըստ համաձայնութեան։ Գիշերօթիկ հիւանդների բաժանմունքը բաղկացած է ընդհանուր սենեակներից և առանձին նոմէրներից։
(չ.ու.կ.) 13—100

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՐՔՈՒՆԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆ

Կայսերական Թատրոնների արտիստ Լ. Դոնսկոյի անտրպրիզ
Շաբաթ, նոյեմբերի 29-ին
կը ներկայացվի
ՐԻԳՕԼԵՏՏՕ
օպերա 4 գործ. երաժ. Վերդի, Թարգմ. Լիբիծի
Մասնակցում են ա.ա. Գրիկուրիևա, Բուլինա, Փարրաջա, Զալյեսկովսկայա. պ.պ. Կոլոսով, Սոկոլսկի, Տոմաշևիչ, Վոլսկի, Պետրանենկօ, Դոլինով, Շէին։
Պարերը կը դնէ բալետմէյստր պ. Բենեֆի։ Սկիզբը երեկոյեան ժամը 8-ին։ Տոմսերի գները սովորական են։

Անսն. կիրակի, նոյեմբերի 30-ին
կը ներկայացվի
ՊԻԿՕՎԱՅԱ ԴԱՄԱ
օպերա 3 գործ. 7 պատկ. երաժ. Չայկովսկու. Երեքշաբթի, դեկտեմբերի 1-ին
կը ներկայացվի
ՆԵՐՕՆ
երաժ. Ռուբինշտէյնի։
Պատրաստւում են ներկայացնելու «Զազ» օպերա, երաժ. Լէոնկովալլօի։

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
Մ. Գ. Տէրմազանեանց
Ընդունում է հիւանդներին ամեն օր առաւօտեան ժամը 9—2 և երեկոյեան ժամը 3—6, Երևանեան հրապարակ, տուն Արղութեան, բնակարան Լալայեանցի բնակարան։

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Բ. Նաւասարդեան
Վերադարձաւ և սատանձնելով իր «ԱՌԱՋԻՆ Մ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԸ», վերսկսեց բժշկական գործունէութիւնը։ 13—20

ՀԱՅ ուսուցչական ընկերական միութեան կանօնադրութիւն մշակող Մասնաժողովը՝ համաձայն ուսուցչական ժողովի յանձնարարութեան յայտնում է պ.պ. հոգաբարձուներին, որ պատրաստ է առաջարկել ուսուցիչներ և ուսուցչուհիներ հայ եկեղ.—ծխ. դպրոցների համար։ Դիմել՝ Հայ ուսուցչական ընկերական Միութեան ժամանակաւոր Մասնաժողովին կամ՝ Тифлисъ—Временная Армянская учительская комиссія. Ограда Ванкскаго Собора. 4—5

Վերին-Ագուլիսի հայոց ուսումնարանների համար հրաւիրում են երեք ուսուցիչ—ռուսերէնի, հայերէնի և Թուաբանութեան—և մի վարժուհի ռուսերէնի համար. ցանկալի է, որ վարժուհին լինէր ուսուցիչներից մէկի ամուսինը. դասերի թիւը մինչև 25. ուսուցիչների ռոճիկը 500 ական ր., վարժուհունը 600 ր., տրվում է բնակարան։ Դիմել Թիֆլիս պ. Լևոն Սարգսեանի (Чавчавадзеевская № 12, «Մուրճ»-ի խմբ.)ին 2—3

Մի հայ օրիորդ, որ աւարտել է ռուսաց բարեգործական ընկերութեան դպրոցը, ցանկանում է գանձապահի (կասսիրշա) կամ գործակատարուհու պաշտօն վարել։
Հասցէ. Сиротскій судъ («Մշակի» խմբագրութեան մօտ) Բերինեան։ 2—2

Օրիորդ կամ Պարոն
որ մտադիր է երբև ուսանող Բերլինում ապրել, կարող է մեր ընտանեկան յարկում պանսիօն ստանալ և շուտով վարժվել գերմաներէն լեզուին։ Տեղեկութիւնների համար դիմել ուղղակի.—Berlin, Friedenau Cranachstrasse 12, Ingenieur N. Antréassian. 3—5

Ղարասուբազարի
հայոց եկեղեցու համար հարկաւոր է մի ձայնաւոր և գործին հմուտ տիրացու։ Պայմանների մասին դիմել՝ Карасубазаръ (Таврич. губ.) Армянскому священнику Гарегинъ Асрянцъ. 3—5

Կենտրօնական
գրավաճառանոցում, Թիֆլիսում, վաճառվում են հետևեալ գրքերը.
Աւրպեն. Սարրափ, ողբերգութիւն 5 արար. գ. 30 կ. ճ.ծ. 13 կ.։ Շխնոց, պատկեր, 30 կ. ճ.ծ, 13 կ.։ Թուլումբաջիներ, պատկեր, 10 կ. ճ.ծ. 11 կ.։ Ժառանգներ, 30 կ. ճ.ծ. 13 կ.։ Բէրսու Առաքելը, 25 կ. ճ.ծ. 11 կ.։ Քօռ-Եղիկ, վէպ, 30 կ. ճ.ծ. 13 կ.։ Շուշան, օպերա 3 արար. 1 ր. ճ.ծ. 20 կ.։ Երկերի ժողովածու, հ. ա. 1 ր. ճ.ծ. 20 կ., բ. հատոր 1 ր. ճ.ծ. 20 կ., գ. հատոր 1 ր. ճ.ծ. 20 կ., ե. հատոր 1 ր. ճ.ծ. 20 կ., զ. հատոր 1 ր. ճ.ծ. 20 կ.։ Խեւ Կարապետ, 1 ր. ճ.ծ. 25 կ.։
Միանուագ բոլոր գրքերը պահանջողները Թիֆլիսում ստանում են 10% զեղչ, իսկ օտարքաղաքացիները ճ.ծ. չեն վճարում. վերջինները պէտք է գինըկանխիկ ուղարկեն։ 10—10

ԲԺՇԿԱՊԵՏ Մ. ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ
ճախինե օրդինատոր Մոսկվայի համալսարանի կլինիկայի
Վերսկսեց ընդունելութիւնը յատկապէս միզանցքատեսական, սիֆիլիսի և կաշու հիւանդութիւնների ունեցողների։ Ընդունելութիւնն ամեն օր 10—11 ժամին առաւօտեան և 5—7 ժամին երեկոյեան։ Բեհբութեան փող. № 1, «Լոյսի» կողմը Խորհրդի դիմաց. հեռախօս № 11. (ա. օ.) 12—20

ԷԼԵԿՏՐՕ-ԲՈՒԺԱԿԱՆ ԿԱԲԻՆԵՏ
Բժիշկ Միխայել Գէորգեանցի
Ջղային հիւանդների ընդունելութիւնը
Առաւօտեան ժամը 12-ից մինչև 1-ը
Երեկոյեան ժամը 6-ից 7-ը
Գորգանովսկայա փող. № 20 Վերայեան Սեփական տ., հեռ. № 791։ (ա. օ.) 18—150

Ամառնակ քաղաքի հայոց եկեղեցական ծխական երկսեռ դպրոցի 20—30 աշակերտների համար հարկաւոր է մի ուսուցիչ, հնգամեայ կամ Ներսիսեան դպրոցաւարտ, հայոց լեզուի և կրօնի։ Տարեկան ռոճիկ 600 րուբլի։ Դիմել համաձայն։
Հասցէ. Армянскъ, (Таврич. губ.) С. А. Доникову. 5—6

ՕԴԷՍՍԱՅՈՒՄ, Արնաութեան և Եկատերինսկի փողոցների անկիւնում, № 63 տան մէջ բացվել է հիւրանոց
«ՆՈՐ-ԻՏԱԼԻԱ»
յարգելի հասարակութեան ուշադրութիւնն եմ հրաւիրում, որ հիւրանոցում կայ 70 կ. ից և աւելի թանգ սենեակներ։ Ամսական վճարողներին անվում է զիջում։ Հիւրանոցը գտնվում է քաղաքի կենտրօնում, շատ յարմար տեղում։
Հիւրանոցի տէր՝
Սարգիս Տէր-Գրիգորեան
Հեռախօս № 1729. 4—5

Մերվի նոր բացվելիք ուսումնարանի համար հարկաւոր է մի վարժուհի, որը պէտք է լաւ տիրապետէ հայոց լեզուին, 400 րուբլի ռոճիկ և բնակարանով։ Ցանկացողները կարող են դիմել Мервъ, (Закасп. обл.) М. Асцатурову. 2—4

Ուսուցչութեան տեղ եմ որոնում. աւարտած եմ Գէորգեան ճեմարանը և ինը տարի ուսուցչութեան պաշտօն եմ վարել ծխական դպրոցներում։ Դիմել Нахичевань. Донъ. въ Книжный Магазинъ Авакова. 2—3

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Ա. Քարանեան
Ընդունում է ներքին և ջղային հիւանդութիւն ունեցողներին առաւօտեան 9—11 ժ. Երեկոյեան 5—7 ժ. Վելիամինովսկայա փողոց, տ. Սաֆարովի, № 13. հեռախօս № 1061։ (չ. ե. ձ.) 12—20

ԲԺԻՇԿ
Ս. ՄԻՐՋՈՅԵԱՆ
Մասնագէտ Աչքի հիւանդութիւնների, վերսկսեց հիւանդների ընդունելութիւնը։ Առաւօտեան 1—3 ժամը. Երեկոյեան 5—6 ժամը։ Սոլոլակսկայա փող. սեփ. տ.։ 19—25

ԲԺԻՇԿ Ա. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ
Վերադառնալով արտասահմանից վերսկսեց հիւանդների ընդունելութիւնը նոր բնակարանում մասնագիտապէս սիֆիլիս, միզային, վեներական և մորթու հիւանդութիւնների. առաւօտը ժամը 12—2 և 6—8 երեկ. Սոլոլակ. անկիւն Բերութովսկի և Պասկևիչի փողոցի № 83/15 տուն Միքելեանցի (նախկին օրիորդաց III գիմնազիայի տունը). (ա.օ) 8—100

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Տ. ԳԷՈՐԳ-ԲԷԳԵԱՆ
ԱՉՔԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Ընդունելութիւն ամեն օր
Առաւօտեան ժամը 9-ից մինչև 12
Երեկոյեան » 5-ից մինչև 7
Վելեամինովսկայա փողոց № 8։ (ե.ռ.)22—100

ԲԺԻՇԿ
Լեւոն Քալոյեան
Վերադարձաւ Կովկասեան Հանքային Ջրերից և վերսկսեց հիւանդների ընդունելութիւնը։ Միզանցքատեսական, սիֆիլիս և կաշուի հիւանդութիւններ։ Առաւօտեան 9—12 ժամ, երեկոյեան 3—8 ժամ։ Միքայէլեան փողոց, № 55։ (ա. օ. յ. օր.ս.) 25—30

ԲԺԻՇԿ
Լեւոն Օհանջանեան
Մասնագէտ միզային, վեներական, սիֆիլիսի և կաշուի հիւանդութիւնների։ Ընդունում է առաւօտեան 9-ից մինչև 11 ժամը, երեկոյեան 6—9 ժամ.։ Կանանց և երեխաների համար 11—12 ժ.։ Հասցէն անկիւն Գոլովինսկի պրոսպեկտի և Կազբեկսկայա փողոցի, տուն Թամամշեանի։ Մուտքը Կազբեկսկի փողոցից № 2. (ա. օ.) 45—300

Լոյս տեսաւ
ALFRED TENNYSON
In Memoriam
* ԵՒՆՕՏԱԿԻՆ *
Թարգ. բնագրից Ա. Մ.-Չհանեանց. Արտատպած «Լումայ» ամսագրից
Գին ն է 30 կ.
Դիմել Մ. Տէր-Աստուածատուրեանցին Тифлисъ, Стрѣлковая 2. 2—4

ԻԴԷԱԼ-ՑՆՈՐՔ ԴՈՒԽԻ
(IDÉAL RÊV)
ՈՒԺԵՂ, ՏԵՒՈՂԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՃԵԼԻ ՀՈՏՈՎ։
«ԲՐՕԿԱՐ և ԸՆԿ.»
(ամ. 20) 4—6

ԴԷՊՕ
ԱՌԱՋԻՆ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
„Եղբ. Ցակոբջանեան եւ Սարգսեանց"
Պատրաստի հագուստեղէնի խանութում (Միքայէլեան կամուրջ, Քամոյեան տուն № 25—30) մշտական ստացվում են մեծ քանակութեամբ կանանց, տղամարդկանց և երեխաների համար ամենավերջի ամառվայ սեզօնի տարազով պատրաստած հագուստներ։
Գները չափաւոր են և առանց սակարկութեամբ։ (չ. հ.) 76—100

1866. Մոսկվա 1870. Ս.-Պետեր. 1882. Մոսկվա 1896. Նիժնի-Նովգ.
ԿՐԿՆԱԿՕՇԻԿՆԵՐԻ
եւ ուրիշ ռետինէ գործուածքների համար
ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ պարգեւի
(CRAND-PRIX)
ՊԱՐԻԶԻ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԻՍՈՒՄ
արժանացաւ Ռուսաստանի համար
ՏԻՄԻԱՅՆ
ՌԵՏԻՆԵՂԷՆՆԵՐԻ
ԱՐԴԻՒՆԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ
ՌՈՒՍ-ԱՄԵՐԻՔԱԿԱՆ
ընկերութիւնը Ս. Պետերբուրգում որ հիմնված է 1860 թւին։
Խնդրում է ուէտինէ կրկնակօշիկ գնած ժամանակ ուշք դարձնել Նրբանի դրօշմանիշի վրա, մանաւանդ ընկերութեան հիմնարկութեան թւականի վրա— „1860" և С.-ПЕТЕРБУРГЪ բառի վրա՝ կարմիր եռանկիւնու մէջը (գործարանի դրօշմանիշը)։
Մեծ քանակութեամբ վաճառում է
„ՆԷՕՊՕԼԴ ՆԷՑՇԷԼԼԵՐԻ"
Առևտրական Տունը
Ս. Պետերբուրգում, Մոսկվայում, Րիգայում, Օդեսսայում, Եկատերինբուրգում, Րոստովում (Դոնի վրա), Խարկովում, Իրկուտսկում, Տաշկենտում և
ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ։ 74—80